

SANFERMINETARAKO OINARRIZKO GIDALIBURUA

SAN FER MIN

2016

CAMPIONI D'ITALIA

6 AGOSTO - 10 LUGLIO / VENTILAREN 61013 JARACI

INDICE

SANFERMINETAKO TXOSTENA 2016

San Fermin
Txupinazoa
Entzierroa
Zezenaren feria
Festa kalean
Festa', Hemingwayri jarraituz
Berdintasunean oinarritutako Sanferminak
Festen irudia hedabideetan
Sanfermin parte-hartzaileak
Gaixoa ni
Sanferminak datuetan
Telefono interesgarriak

5 PASEO IRUÑEAN BARNA

Iruña, hiri gotortua
Iruña, hiri berdea
Iruña, hiri xakobeoa
Iruña, hiri gastronomikoa
Iruña, hiri kulturala

NAFARROA EZAGUTZEKO 10 PROPOSAMEN

Pirinioak
Paradisu natural baten erdigunera
Bidaiatzea
Natura eta kirola
Asfaltoaz gozatzeko paisaiak
Birding nafarroa, hegaztiengana gerturatzea
MICE turismoa
Nafarroa eta zinea ibilbidea
Gaztelu eta gotorlekuen ibilbideak
Ardo eta mahasti artean
Sorginkeriaren ibilbidea

Idazketa, edizioa eta argitalpena:
Iruñeko Udala eta
Nafarroako Gobernua.

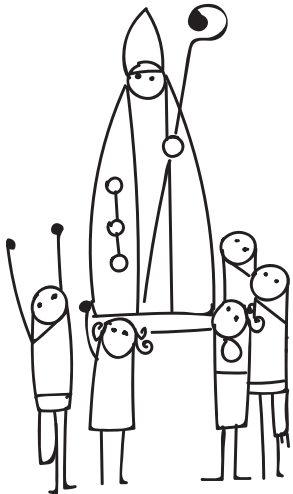
Diseinua, ilustrazioa eta maketazioa:
Artworks Komunikazioa.

Lege gordailua:
LG NA 1298-2016.

**SANFER-
MINETAKO
TXOSTENA
2016**

SAN FERMIN

UZTAILAREN 6TIK 14RA, IRUÑA ZURI-GORRIZ JANZTEN DA SAN FERMINI DEDIKATUTAKO 9 JAI EGUN OSPATZEKO. 1657. URTEAZ GEROZTIK SAN FERMIN NAFARROAKO PATROIA DA SAN FRANCISCO JAVIERREKIN BATERA. KONDAIRAK DIOENEZ, SANTUARI LEPOA MOZTU ZIOTEN ETA HORREGATIK BEDERATZI JAI EGUN HORIETAN ZAPI GORRI BAT LOTU OHI DA LEPOAN.

eta mirariak egiten hasi zen: itsu bati ikusmena bueltatu zion eta legenardunak, paralitikoak eta deabruak hartutako pertsonak sendatu zituen. Sebastian izeneko gobernatzailer erromatarrek, Jupiter eta Merkuriorenganako kultura berreskuratzeko asmoz, Fermín kartzeleratua izan zedin agindu zuen eta azkenean irailaren 25ean sable batekin lepoa moztu zioten. Martirio horren omenez, iruindarrek zapi gorria lepoan lotzen dute festetan.

San Ferminen gorpuzkiak Amienseko katedralean gordetzen dira eta Iruñean ez zen harenganako kulturik egin XII. mendera arte. Santiagoko Bidearen bidez, Amienseko erromesek haren hirian Iruñeko santu bat gurtzen zuteneko berria ekarri zuten. Zenbait erlikia Iruñiara iritsi ziren. Ezagunenak Pariseko Pedro apezpikuak ekarri zituenak dira eta gaur egun Iruñeko Katedralean eta San Lorenzo Elizaren Santuaren irudian gordetzen dira.

NOR DA SAN FERMIN?

Kondairak dio Fermín Firmusen semea zela, III. mendean Pompaelo –gaur egungo Iruña– hiri erromatarreko senataria. Firmusek bere semearen heziketa Honesto presbitorearen esku utzi zuen eta honek familia osoa kristautasunera bihurtu zuen. Fermín Galiak ebangelizatzerari abiatu zen eta 24 urte zituela Toulouseko (Frantzia) apezpiku sagaratu zuten. Akitania, Auvernia, Anjou eta Amiens barna ibili zen

FESTEN JATORRIA ETA GARAPENA

Erdi Aroan jada urriaren 10ean Santuaren omenezko elizkizunak ospatzen ziren San Fermín Amiensen sartu zela oroitzeko, eta haien ondoren hiriko pobreentzat bazkari

jendetsu bat antolatzen zen. Gutxinaka gutxinaka prozesioari komediak, musika, juglareak, danborrak eta dantzak gehitzen joan zitzaizkion. Festak deritzegun horiek XVI. mendean ospatzen hasi ziren.

1591n Udalak, udazkeneko eguraldi txarra zela-eta, ospakizunak uztailearen 7ra aldatu ziren, erosle eta merkataria ugari biltzen zituen azoka frankoarekin kointzidituaz, eta zezenketak ospakizunaren parte bihurtu ziren.

XX. mendean, komunikabideen, garraioaren eta turismoaren garapenak festez gozatzeko asmoa zuen jendetza ekartzen hasi zen Iruñera. 1954an Literatura Nobel Saria irabazi zuen Ernest Hemingway idazle iparramerikarrak unibertsalazio prozesu hori nabarmen bultzatu zuen 1924an Sanferminetan girotutako 'The sun also rises' ('Eguzkia ere altxatzen da') eleberria idatzi baitzuen.

ELIZKIZUNAK

Iruindarrek San Fermín gurtzen jarraitzen dute hiru elizkizun garrantzitsurekin: bezperak, prozesioa eta zortzigarrena. Prozesioa da santuaren irudia kalera ateratzen den urteko une bakarra eta iruindarrek era berezian omentzen dute ibilbidean egiten diren geldialdietan.

Bezperak

Santuari kantatzen zaizkion bezperak festetako lehenengo elizkizuna dira. Uztailearen 6an ospatzen dira, 20:00etan, San Fermín kaperan. Udalkorporazioa galaz jantzita joaten da. Gizonak fraka, eskularruak eta xistera jantzita. Emakumeak Erronkari, Salazar eta Aezkoa bailaretako jantzi tradizioaletan inspiratutako arropa jantzita.

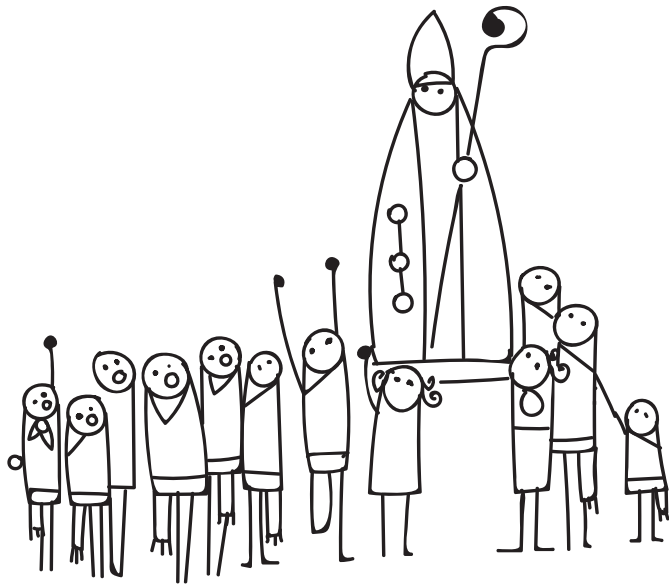

Prozesioa

Baliteke prozesioa Sanferminetan gehien errotuta dagoen tradizioetako bat izatea. Izan ere, XII. mendean du jatorria, Pariseko Pedro hiriko apezpikua zenean, Artaxoako Pedro gisa ere ezagutzen dena.

Alkatea eta zinegotziak, bezperetan bezala galaz jantzita, udaletxetik katedralerantz ateratzen dira Kabildoarekin batzera, hari baitagokio Santuaren omenezko prozesioa gidatzea. Guztiak elkarrekin San Lorenzo elizarantz joaten dira San Ferminen tailua jasotzera eta Iruñeko erdialdean barna ordu eta erdiz ibiltzen den prozesioari ekiteko.

Haiekin batera joaten dira erraldoi eta buruhandien konpartsa, klarineroak, mazolariak, txistulariak, dantzariak,

tinbalariak, gremio historikoen ordezkarriak, Pasioaren Hermandadea eta Mariaren Elkarteak. La Pamplonesa udal musika bandak prozesioari amaiera ematen dio.

Prozesioko unerik hunkigarrienak ibilbidean egiten diren geldiuneak dira. Horiei 'unetxoak' deritze, bereziki santua omentzeko erabiltzen diren geldiuneak.

San Lorenzo elizara bueltan, artzapezpikuak meza ematen du, eta ondoren Korporazioak Kabildoa katedralera laguntzen du berriro. Han erraldoiek Katedraleko atalondoan dantza egiten dute txistu eta gaiten doinuari jarraiki, kanpaiek, klarinek eta La Pamplonesak jotzen duten bitartean. Nabarmentzekoa da 1584an egin zen Maria kanpaiaren soinua eta haren 12.000 kiloak, Espainiako kanpairik handienetan bigarrena.

Korporazioa udaletxera bueltatzen da

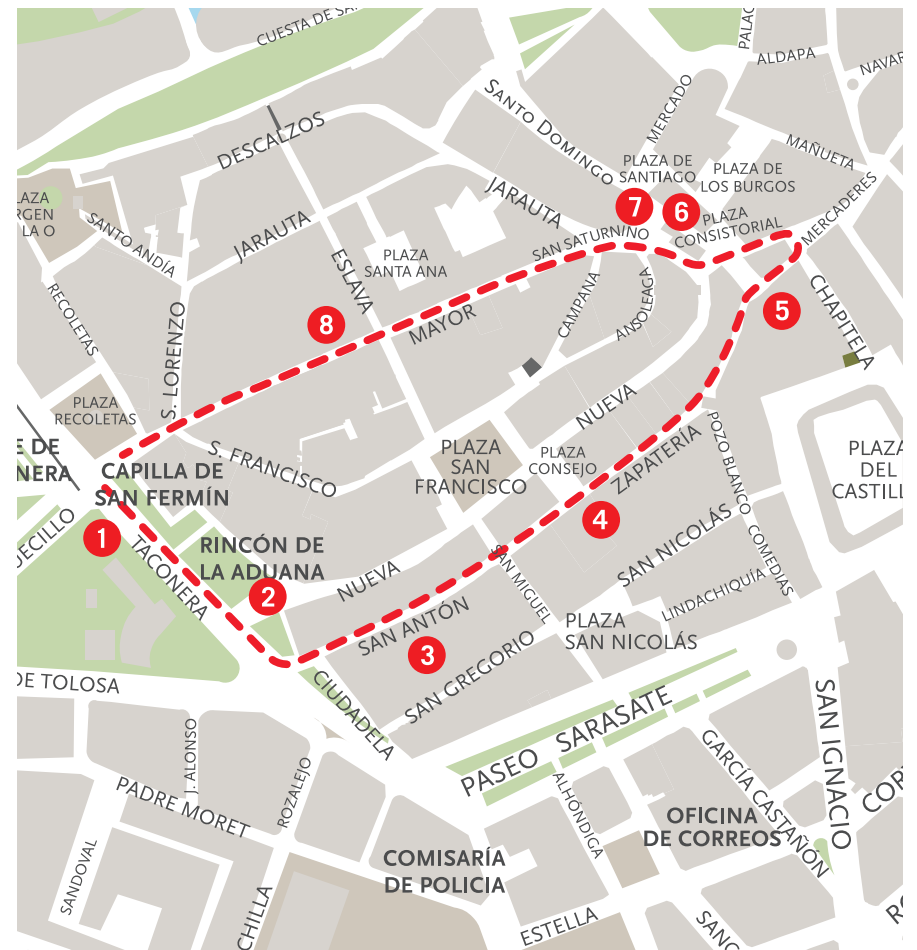
'Damaskoko Ezustekoa' doinuan eta dantzariak Udaletxeko Plazan dantzatzuz agurtu egiten dira.

Zortzigarrena

Santuaren omenezko meza hau San Fermin kaperan egiten da uztailaren 14an 10:45ean. 1689. urtetik ospatzen da eta festetako programa ofizialeko azken elizkizuna da. Korporazioa prozesioan joaten da kaperara erraldoi eta buruhandiez, guardia municipalaz eta La Pamplonesaz lagunduta. Elizkizunaren ondoren udaletxera bueltatzen dira.

Prozesioaren planoa gehitu:

- 1 San Lorenzo Kalea
- 2 Aduanako Txokoa
- 3 San Anton Kalea
- 4 Zapateria Kalea
- 5 Calceteros Kalea
- 6 Udaletxeko Plaza
- 7 San Saturnino Kalea
- 8 Kale Nagusia

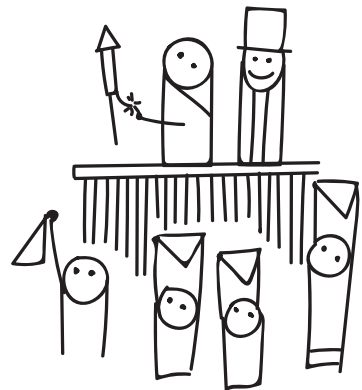

TXUPINAZOA

SANFERMINEI UZTAILAREN 6KO EGUERDIKO 12ETAN HASIERA EMATEN ZAIE TXUPINAZOAREKIN, ALEGIA UDALETXEKO BALKOI NAGUSITIK FESTEN HASIERAREN BERRI EMATEN DUEN SUZIRIA JAURTITZEN DENEAN. URTERO 12.500 PERTSONA BAINO GEHIAGO BILTZEN DIRA PLAZAN 2.502 METRO KOADROTAN. TXUPINAZOAREKIN FESTEK EZTANDA EGITEN DUTE ETA IRUINDARREK ZAPI GORRIA LOTZEN DUTE LEPOAN.

ZER DA ETA ZEIN DA ATZEAN DUEN HISTORIA?

Txupinazoa festen berri ematen duen suziria da, etenik gabeko 204 orduko jaigiari hasiera ematen diona, uztailaren 6ko eguerdiko 12etatik uztailaren 14ko gauerdiko 12etara. Festen hasiera programako ekitaldirik enblematiko eta jendetsuenetako bat da. Jaurtitzaila Iruñeko pertsona nabarmen bat edo bertako erakunde garrantzitsu baten ordezkaria da.

Herritarren elkarteek proposatzen dute eta Iruñeko hiritar guztien artean herri bozketa bidez hautatzen da. Jaurtitzaila hautatzeko formula hori aurten, 2016an, ezarri da; ordua arte txupinazoa jaurtitzeko ohorea alkatearen izendatzearen bidez jasotzen baitzen eta udaletxeko zinegotzi batek edo hirian izen ona duen entitateen ordezkari batek eskuratzen baitzuen.

Txupinazoa nahiko ekitaldi berria da. Lehenengoa 1941ean jaurti zen Joaquin Ilundain alkateordeak eta Jose Maria Salazar kazetariak hala proposatuta. Alabaina eta kronikak deritzenez, Kale Nagusiko Juan Etxepare izeneko tabakosaltzailea izan zen Iruñeko Udalaren baimena eskatu eta eskuratu zuen lehenengoa, hain zuzen, 1931n uztailaren seian eguerdiko hamabietan kalean eta gaztez inguratuta suziriak botatzeko.

Gaur egun, 12.500 pertsona baino gehiago biltzen dira Udaletxeko Plazan (2.502 metro koadroko azalera duena) jaiari hasiera ematen dien hitzaldia entzuteko eta suziria eztanda egiten ikusteko esperoan.

NOLAKOA DA?

Eguerdiko 12ak iritsi baino hiru minutu lehenago, metxa piztearen arduraduna balkoira ateratzen da udal mandatarari batek eta suziria fabrikatzen duen Caballer pirotekniaren arduradunak lagunduta. Zain dauden bitartean, neska-mutilek 'San Fermin, San Fermin, San Fermin' oihukatzen dute eta zapi gorriak altxatzen dituzte, festei hasiera eman ondoren lepoan lotuko dutena.

Klarineroek unearen berri ematen dute eta, gaztelaniaz zein euskaraz egiten den agur tradizional elebidunaren ondoren, jaurtitzailaren arabera zenbait aldaera izan ditzakeena, hautatutako pertsonak tradizioak agintzen duen moduan honakoa esaten du: 'Pamploneses, pamplonesas. ¡Viva San Fermín! Gora San Fermín!'.

Festei hasiera ematen dien ekitaldia plazako inguruetatik ere jarraitu daiteke eta, aglomerazio gutxiagorekin, baita hiriko beste puntu batzuetatik ere udalak Sarasate Pasealekuan, Foruen Plazan eta Antoniutti Parkean jartzen dituen pantaila erraldoietan.

AURTEN TXUPINAZOA BOTAKO DUEN ARDURADUNA

Txupinazoa jaurtitzeko aurtengo arduraduna Jesus Ilundain Zaragueta iruindarra da, 'El Tuli'. Iruñeko Erraldoien Kultur Elkarte eta Iruñeko Zabalguneko Merkataritza, Ostalaritza eta Zerbitzuen Enpresarien Elkarte izan ziren haren izena proposatu zutenak. 'El Tuli' herri bozketa hautatua izan zen 6 hautagairen artean. Iruindarrek emandako 9.830 botoen % 40,3arekin babestu zuten, bai hautestontzietan bai Interneten.

Besteak beste, egin dituen merituak Los del Bronce peñan 1 bazkide zenbakia izatea (1950etik) eta 70. hamarkadan peña horretako lehendakari izatea dira. Horrez gain, entzierro bakoitzaren aurretik San Fermi goizero abesten zaion kantika berak hasi zuen. Isilpean mantentzen duen urte bateko uztailaren 10ean, Villamartako zezenekin eta laguna duen beste iruindar batekin, eskorten aurrean, ez garai hartan zegoen horma hutsartean aurrean, belaniko jarri ziren eta 'Entzun arren San Fermín' abesten hasi ziren.

85 urte dituen arren, 'El Tuli' oso pertsona parte-hartzailea da El Bronce peñan eta urte osoan zehar lehenengo eguneko ilusio berdinarekin jarduten du, guztiei laguntza eskaintzen espiritu sanferminzale horrekin, baina peñako bazkide den aldetik gozamen pertsonala alde batera utzi gabe. Garai latz haietan soiltasunetik abiatuta eta asmamenaren bidez festak ospetsu egin zituen generazioa ordezkatzeko du. Goatzeko eta ondo pasatzeko zuten karrari esker, mundu osoko jendea erakarri zuten oraindik mediatizatu gabe zeuden arren jadanik nolabaiteko oihartzuna zuten festetara. El Bronce peñak egiten dituen irteera guztietan parte hartzen du, egunero zezenketara joaten da eta Dianetara joaten jarraitzen du. San Ferminen Kortearen kide da.

ENTZIERROA

GOIZEKO 8AK. 6 ZEZEN. 848,6 METRO. ENTZIERROA LASTERKETA AZKARRA ETA BORTITZA DA ETA URDURITASUNAK HARTUTA EGOTEN DA. MINUTU GUTXI BATZUETAN, KORRIKALARIAK ETA ZEZENAK ELKARREN AURKA LEHIATZEN DIRA ZEZEN PLAZARA IRISTEKO. HAI EK DIRA PROTAGONISTAK BAINA UNAI AK, POLIZIAK ETA LARRIALDIETAKO ZERBITZUEK URTETIK URTERA JENDETSUAGOA DEN ENTZIERROA ARAZORIK GABE IGARO DADIN LORTZEN DUTE.

ZER DA ETA ZEIN DA ATZEAN DUEN HISTORIA?

San Fermin festen ikurren bat badago, entzierroa da. Funtsean, behar bezala hesituta dagoen kale zati batean zezenen aurrean korrika egitean datza. Entzierroaren xedea zezenak Santo Domingoko eskortetatik Zezen Pazara garraiatzea da; arratsaldean han jokatu ko baitituzte.

Osotara, sei zezen basatik eta haiek gidatzen dituzten bi joaldun taldek korrika egiten dute. Bigarren saldoak minutu batzuen buruan egiten du korrika atzean gera litezkeen zezenak biltzeko. Ibilbidea Iruñeko alde zaharreko hainbat kaletan barna igarotzen da eta 848,6 metro neurtzen ditu.

Jatorrian (XIV. mendea), entzierroa ez zen festen egutegiaren barnean sartzen, aitzitik zezenak hiriko aldirietatik plazara garraiatzeko beharretik sortu zen, arratsaldeko zezenketan toreatuak izan zitezten. Denborarekin mutilek ibilbidera salto egiteko ohitura (hori) Sanferminetako

ekitaldirik garrantzitsuenean bilakatu zen. Entzierroa berez 1876ko ekainaren 28an onetsi zen. 1922an gaur egungo Zezen Plaza inauguratu zen eta orduz geroztik entzierroak gaur egun duen ibilbidea du.

NOLAKOA DA?

Entzierroa goizero 8:00etan egiten da uztailearen 7tik 14ra. Korrika egin ahal izateko ibilbidean 07:30ak baino lehenago kokatu behar da, Santo Domingoko aldaparen eta Udaletxeko Plazaren artean. Tradizioak agintzen du entzierroa hasi baino lehen korrikalariak, egunkaria eskutan dutela, San Fermini babes ditzan eskatzea. 3 aldiz egiten dute eskaera Santo Domingo aldaparen aurrean dagoen horma-hobiaren aurrean, zeina peñen zapiak dituen panel batekin apainduta dagoen.

KANTIKA

Korrikalariak haien burua San Fermini gomendatzen diote karreran zehar babes ditzan eskatuz 07:55, 07:57 eta 07:59an santuaren horma-hobian, Santo Domingo aldapan. Tradizio hau 1962ko Sanferminetan hasi zen, 'El Tuli' goitizena duen Jesus Ilundain Zaraguetaren eskutik. 85 urte dituen iruindarra da eta Los de Bronce peñako 1 bazkide zenbakia dauka. Uztailek 10 batean, Villamartako zezenekin eta laguna duen beste iruindar batekin belauniko jarri zen eskorten aurrean, ez garai hartan zegoen horma

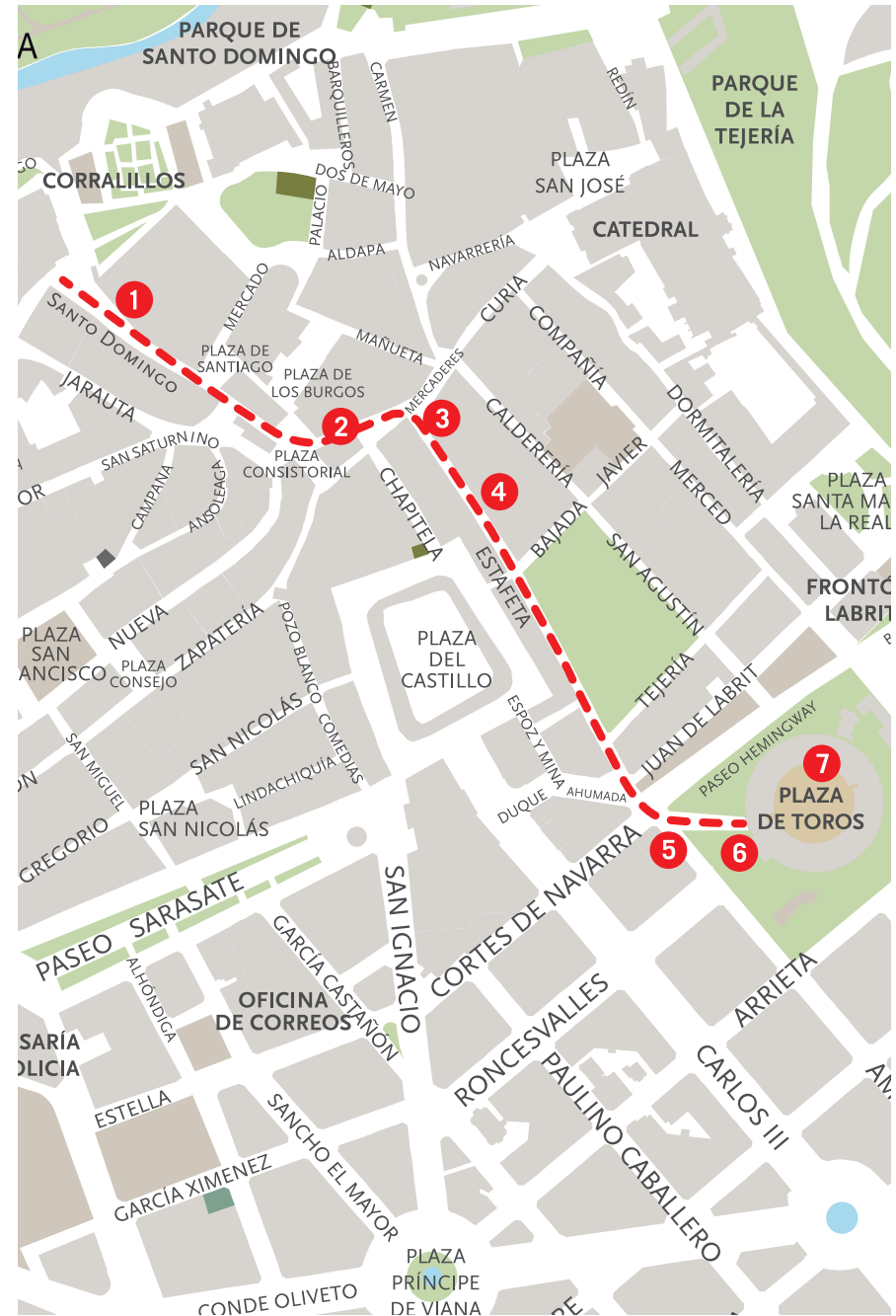
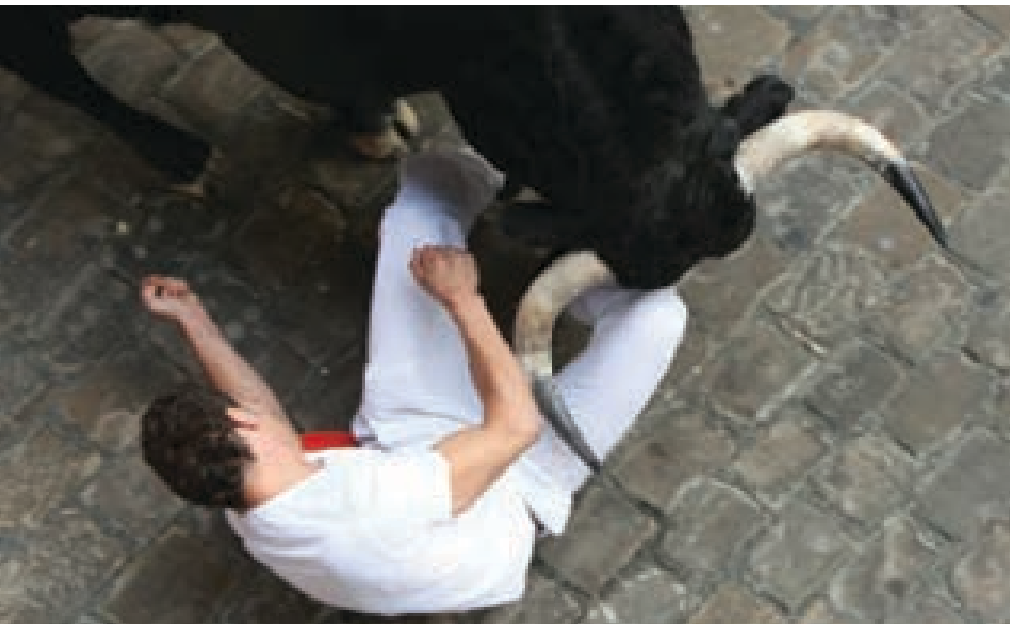
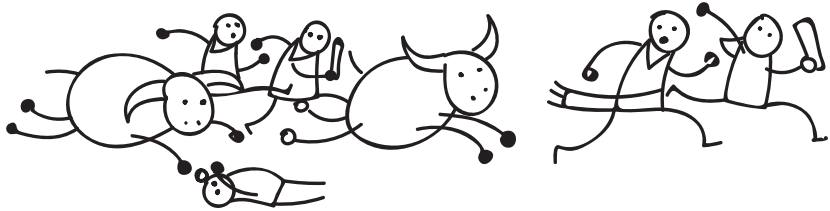
hutsartearen aurrean, eta 'Entzun arren San Fermin' abesten hasi ziren.

8:00etan lehenengo suziria jaurtitzen da. Suziriak ganadua biltzen duen Santo Domingoko eskorten atea irekitzen dela adierazten du. Bigarren suziri batek zezenak dagoeneko eskortetatik atera direla eta unaiak xaxatzen dituztela iragartzen du. Entzierroko ibilbidea tarte ezberdinetan bereziz daiteke. Haietariko bakoitzak bere berezitasunak eta ezaugarriak ditu.

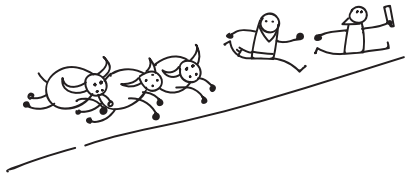
IBILBIDEAREN PLANOA GEHITU

- 1** Santo domingoko aldapa
- 2** Udaletxeko plaza-Merkaderes
- 3** Merkadereseko bihurgunea
- 4** Estafeta kalea
- 5** Telefonikako bihurgunea
- 6** Hesi-atzea
- 7** Zezen plaza

1 Santo domingoko aldapa

Lehenengo tartea Santo Domingoko aldapa da, 280 metrokoa. Tarte honen ezaugarri nagusiak duen malda handia eta zezenak taldekatu ohi direla dira. Tarterik azkarrena eta, aldi berean, arriskutsuena da zezenak indar handiz joaten direlako.

2 Udaletxeko plaza-Merkaderes

Bigarren tartea Udaletxeko Plazari eta Merkaderesi dagokie. 100 metroko luzera du eta ibilbideko tarterik zabalena da.

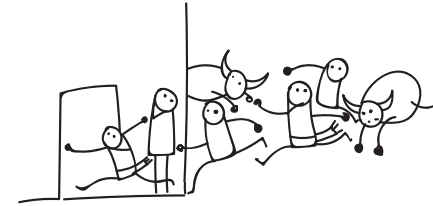
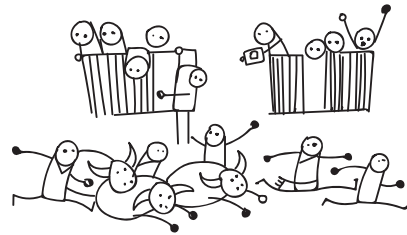

3 Merkadereseko bihurgunea

Merkaderes kaleak amaieran 90 graduko bihurgune bat du eskuinera. Bihurgune hau ezaguna da lehen leku honetan zezen gehienak erori eta saldoak desegiten zirelako. Galtzadan antilabaingailua gehitu zen eta jada ez da horrelakorik gertatzen.

4 Estafeta kalea

Hurrengo tartea Estafeta kalearena da. 304 metroko luzera duen kale honen ezaugarri nagusiak estua dela eta korrikalariak zezenen aurrean kokatzeko aukera dutela dira, zezenak ordurako nekatuago baitaude. Tarterik ezagunena eta jendetsuena da. Bitan bereizten da: Estafeta-Xabier Jaitsiera, % 2ko malda arin bat duena, eta Xabier Jaitsiera-Telefonika, non saldoa sakabanatu ohi den.

5 Telefonikako bihurgunea

Plazan sartu aurretik, lasterketa Ahumadako Dukea kaletik igarotzen da, 'Telefonikakoa' izenez ezagutzen den tartea. 100 metroko tarte bat da, non ibilbidea berriro zabaldu egiten den eta zezenak mantsotu egin ohi diren.

6 Hesi-atzea

Zezen Plazako hesi-atzera iristean ibilbidea estutu egiten da berriro, hainbesterako non hainbat lasterketatan eroritako korrikalariengatik pilaketak sortu izan diren. Korrikalariak hesi-atzean kokatutako zuloetan babestu daitezke. 25 metroko luzera duen beheanzko tarte bat da.

7 Zezen plaza

Entzierroa Zezen Plazan bukatzen da. Korrikalariak haizemaile itxuran sartzen dira eta zezenei pasatzen uzten diete eskortetarantz lerro zuzenean bideratu daitezzen, bikoiztaileen laguntzarekin. Zezen guztiak zezen plazara iristen direnean hirugarren suziria jaurtitzen da. Laugarren eta azken suziriarekin, zezen guztiak plazako eskortetan sartzen direnean, entzierroa amaitu egiten da. Entzierroaren ondoren, Zezen Plazan adarretan bolak jarrita dituzten bigantxak aske uzten dira. Ekitaldi honek sekula hildakorik eragin ez duen arren, zauritu ugari ekarri izan dira. Horietako bat Ernest Hemingway izan zen. 1924ko uztailaren 8an adarretan bolak zituen zekor bat adarretatik eusten saiatu zen eta indarrez irauli zuen.

SEGURTASUNA

Entzierroko segurtasuna berau ongi joan dadin funtsezko alderdietako bat da. Ehunka pertsona horretaz arduratzen dira.

Poliziak

160 polizia-agente inguru, horietatik 120 Iruñeko Udaltzaingoak. Goizeko 4etan Entzierroko ibilbidetik pertsonak ateratzen hasten dira garbiketa zerbitzuko langileen lana errazteko eta zurginek hesia jarri ahal izan dezaten. Horrez gain, lehenengo hesiko ikusleak joanarazten dituzte, osasun zerbitzuentzat, polizientzat eta baimendutako komunikabideentzat gordeta dagoena. Halaber, entzierroa ongi joan dadin, mozkor egiteagatik korrika egiteko moduan ez dauden pertsona horiek ibilbidetik kentzen dituzte.

Osasun-langileak

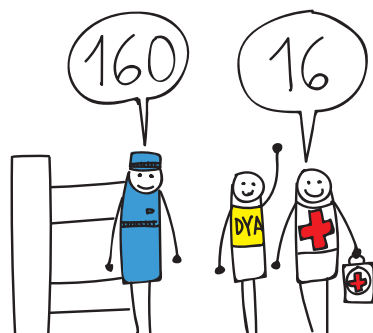
Entzierroko zaurituak artatzeko dispositibo berezia hesiaren alboan dauden 16 sorospun gune osatzen dute, horietako 12 medikalizatuak dira. Entzierroak 848,6 metroko ibilbidea du eta era horretan gutxigorabehera 53 metroko sorospun gune bat du. Entzierroko sorospun guneak kokatuta daude Santo Domingoko Aldaparen hasieran (Hezkuntzako Departamentuaren egoitza), Nafarroako Museoren eskaileretan, Santiagoko Plazan (Udaletxearen atzealdea), San Saturninoko eskaileretan, Udaletxean (2), Merkaderesen (2), Xabier Jaitsieran (2), Espoz Mina Zeharkalean, Tejerian, Ahumadako Dukean, Labrit Jaitsieran, Nafarroako Korteetan ("Telefonika" edo hegoaldeko etxartea) eta Hemingwayan (iparraldeko etxartea).

Horrez gain, sorospun gune medikalizatu bakoitza osasun-garraioa du. Osotara, 9 SVA anbulantzia (bizi-euskarri aurreratuko

anbulantzia) eta 6 SVB anbulantzia (bizi-euskarri oinarriko anbulantzia) daude, azken horietako 2 Gaztelu Enparantzako erresalbian 112-SOS Nafarroa Zentrotik osasun-garraio behar handiagoa duen ibilbideko gunera joateko.

Laguntza dispositibo horretan gutxienez 12 mediku, 12 DUE, garraio 21 teknikari, 50 sorosle, komunikazio 8 langile eta postuko 8 koordinatzaile egoten dira. Ibilbidean artatzea Gurutze Gorriko, DYAKo, Suhiltzaileen eta Osasunbideako baliabide eta langile sanitarioei esker egiten da. Horiek guztiak tokian bertan osasun laguntza ematen dute eta anbulantziak garraiatzen dute egokitzen zaien sektoretik Nafarroako Ospitalgunera. SOS Nafarroako 112 Zentro Koordinatzailetik artatutako pertsonen zauri eta lesioei buruzko informazioa jakinarazten diote denbora errealean.

SOS Nafarroako 112 Zentro Koordinatzailea da osasun laguntza antolatzen duen eta zaurituak osasun zentroetara deribatzen duena da, hartara zauritu larrienak Nafarroako Ospitalgunera edo 112-SOS Nafarroak erabakitzen duen zentrorira iristen lehenengoak izan daitezten.

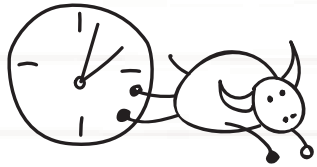
DATUAK

BATEZBESTEKO IRAUPENA:

3 m 55 s.

ZEZENAREN BATEZBESTEKO ABIADURA:

24 km/h.

ENTZIERRORIK LUZEENA:

30 minutu (1959ko uztailaren 11). Miura bat atzean geratu zen eta zakur bat erabiltzea beharrezkoa izan zen zezena hozkatu zezan eta zezena eskortetan sartzea lor zedin.

ENTZIERRORIK TRAGIKOENAK:

1947ko uztailaren 10a eta 1980ko uztailaren 13a. 'Semillero' (Urquijo ganadutegia) eta 'Antioquio' (Guardiola ganadutegia) zezenek, hurrenez hurren, bina korrikalari hil zituzten.

GANADUTEGIRIK ARRISKUTSUENA:

Guardiola Fantoni. Hildako 1 1969an eta 2 1980an.

GANADUTEGIRIK BETERANOENA:

Miura. Aurten, 2016an, Miuraren zezenek haien 35. entzierroan korrika egingo dute. Ganadutegi diren aldetik izan duten jarrera zintzoa izan da beti eta larunbatetako eta igandeetako entzierroetan gertatzen den

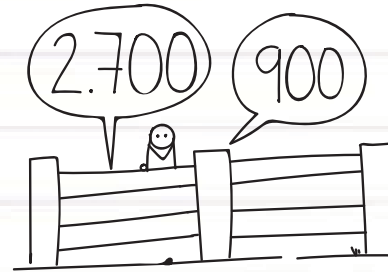
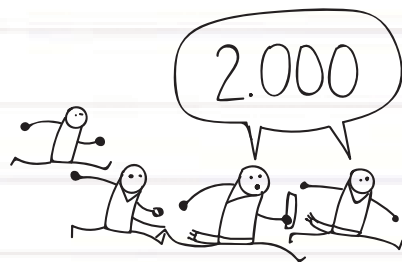
moduan jendetza biltzen zen entzierroetan gogokoena izan ohi zen. Alabaina, beti ez da horrela izan, zintzotasuna eta tamaina mantendu duten arren, azken urteotan animalia hauen abiadura eta arriskugarritasuna areagotu baita. Miuraren zezenak, 1980tik 2000ra, entzierro guztietan osotara adarkada bakarra egin zuten. 2000 eta 2015 artean, hamabost.

ZAURITUEN KOPURUA:

2015ean entzierroetan osotara 41 korrikalari zaurituak izan ziren, 2014an baino 6 gutxiago. Horietatik 10ek soilik izan zituzten zezen adarregatik zaurituak. Zauritu gehien eragin zituen entzierroa uztailaren 7koa, asteartekoa, izan zen 11 zauritu artatu baitziren (horietatik 3 adarkadengatik), hurrengo 11koa izan zen, larunbatekoa, 9 zauriturekin (4 zezen adarkadengatik). 10ean, ostiralean, osasun zerbitzuek ez zuten korrikalari bakar bat ere artatu behar izan.

2.000 KORRIKALARI.

Entzierroan korrika egiteko prestakuntza fisiko bikaina izan behar da. Horregatik, korrika egin ohi dutenak egunero zaindu eta prestatzen dira lasterketan parte hartzeko. Festak beste era batean bizi dituzte, gaupasarik egin gabe eta gehiegikeriak saihestuz. Asteazken zehar, entzierroak egunero 2.000 korrikalari inguru izan ditzake; asteburuan ordea, zifra hori bikoiztu egin daiteke.

Korrikalarien batezbesteko adina 28 urtekoa da eta 100 metro inguru korrika egin ohi dituzte. Entzierroa hasi aurretik, korrikalariak minutuko 148 pulsazioetara iristen dira.

HESIAK 2.700 TABLOI ETA 900 ZUTOIN.

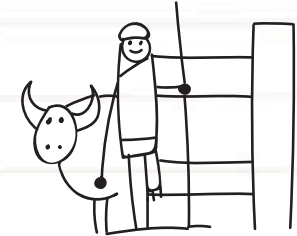
Hesia lehenengo aldiz 1776an ezarri zen entzierroaren ibilbidea mugatzeko eta segurtasun hesirik garrantzitsua da. Ekaineko lehenengo egunetan, Gareseko Aldaz Remiro zurdegiak lau langile entzierroaren hesia jartzen hasten dira. Ibilbidearen 848,6 metroetan osotara 2.700 tabloi, 900 zutoin edo pikete eta 4.000 ziri kokatzen dituzte zutoinak zuloetan ongi josteko. Gainera, ibilbidetik ateratzeko hesitura osoan zehar 70 ate daude eta zezenak igarotzen diren heinean ibilbidea ixten joaten diren beste 6 ate atzera egin ez dezaten. Festen azken egunean, uztailaren 14an, 85 pertsona inguruk hesi osoa desmuntatzen eta biltzen dute.

UNAIEI AUSAURDIA.

Makilak eskuan zezenen atzean doazen unaiek Zezen Plazaraino eramaten dituzte. Unaien beste zeregin bat korrikalariak zezenei atzetik deitzea saihestea da, kontrako norantzean itzuli eta erasotzeko arriskua baitago.

EGUNKARIA.

Korrikalari gehienek biribilkatutako egunkari bat erabiltzen dute zezenarekiko distantziak neurtzeko eta, beharrezkoa bada, haien arreta deitzeko.

ZEZEN PLAZA.

Gaur egungo Zezen Plaza 1922ko uztailaren 7an estreinatu zen. Marcial Lalanda, Saleri II eta Juan Luis de la Rosa zezenketaiek inauguratu zuten. Vicente Martinezen ganadutegiaren entzierroan ehunka zauritu eragin zituen pilaketa bat sortu zen hesi-atzean.

ENTZIERROETAN ZENDUTAKOAK

Historian zehar, entzierroan 16 hildako egin dira.

2009ko uztailaren 10ean
Daniel Jimeno Romero. 27 urte, Alcalá de Henares. Telefonikako tartean lepoan adarkatua. Jandilla ganadutegiaren zezena: "Capuchina".

2003ko uztailaren 8a
Fermin Etxeberria Irañeta. 63 urte, Iruña. 2003ko irailaren 24an zendua. Merkadereseko tartean harrapatua. Cebada Gago ganadutegiaren zezena: "Castillero".

1995eko uztailaren 13a
Matthew Peter Tasio. 22 urte, Illinois, AEB. Udaletxeko Plazan harrapatua. Torrestrellaren zezena: "Castellano".

1980ko uztailaren 13a
Vicente Risco. 29 urte, Badajoz. Zezen Plazan harrapatua. Guardiola Fantoniren zezena: "Antioquio".

1980ko uztailaren 13a
Jose Antonio Sanchez Navascues. 26 urte, Cintruénigo, Nafarroa. Udaletxeko Plazan harrapatua. Guardiola Fantoniren zezena: "Antioquio".

1977ko uztailaren 8a
Jose Joaquin Esparza Sarasibar. 17 urte, Iruña. Hesi-atzean harrapatua. Eduardo Miuraren zezena: "Silletero".

1975eko uztailaren 9a
Gregorio Gorriz Sarasa. 41 urte, Arazuri, Nafarroa. Hesi-atzean harrapatua. Fco. Javier Osborneren zezena (Jerez de la Frontera, Cádiz): "Navarrico".

1974ko uztailaren 12a
Juan Ignacio Eraso Martiartu. 18 urte, Iruña. Telefonika eta hesi-atzearen artean harrapatua. Herederos de Don Manuel Arranzen zezena (Salamanca): "Palmello".

1969ko uztailaren 12a
Hilario Pardo Simón. 45 urte, Murchante, Nafarroa. Santo Domingoko Aldapan harrapatua. Salvador Guardiola Fantoniren zezena: "Reprochado".

1961eko uztailaren 9a
Vicente Urrizola Isturiz. 32 urte, Iruña. Santo Domingo Aldapan harrapatua, Udaletxeko Plazaren hasieran. Alvaro de Domecq-en zezena.

1947 uztailaren 10a
Julian Zabalza. 23 urte, Atarrabia, Nafarroa. Zezen Plazan harrapatua. Don Antonio Urquijoren zezena (Murubes): "Semillero".

1947ko uztailaren 10a
Casimiro Heredia. 37 urte, Iruña. Estafetan harrapatua. Don Antonio Urquijoren zezena (Murubes): "Semillero".

1935eko uztailaren 10a
Gonzalo Bustinduy y Gutierrez de la Solana. 29 urte, San Luis de Potosí, Mexiko. Zezen Plazan harrapatua. Doña Carmen de Federicoren zezena (Murubes).

1927ko uztailaren 8a
Santiago Martínez Zufia. 34 urte, Iruña. Zezen Plazan harrapatua. Don Celso Cruz del Castilloren zezena (Toledo).

1924ko uztailaren 13a
Esterban Domeño Laborra. 22 urte, Zangotza, Nafarroa. Hesi-atzearen lehenagoko tartean harrapatua (gaur egungo Telefonika). Conde de Santa Colomaren zezena (Andaluzia).

1910eko uztailaren 7a
Francisco García Gurrea. 21 urte, Faltzes, Nafarroa. 1911ko urtarrilaren 21ean zendua. Zezen plaza zahararen sarreran harrapatua (Gayarre Antzokitik hurbil). Villagodioren zezena.

ENTZIERRILOA

Sanferminetako lehenengo zezen ekitaldia entzierriloa da. Gauero, uztailaren 6tik 13ra, zezenak gaseko eskortetatik Santo Domingoko eskortetara eramaten dira. Ibilbidea gaueko 10etan egiten da isiltasun osoan eta oso argi gutxirekin. Ibilbideak 400 metro inguru neurtzen ditu.

Debekatuta dago entzierriloen argazkiak ateratzea. Ikusi ahal izateko, Udaletxeak festak hasi baino egun gutxi batzuk lehenago dohainik ematen dituen baimenetako bat eskuratzea beharrezkoa da.

IBILBIDEAN SARTZEA

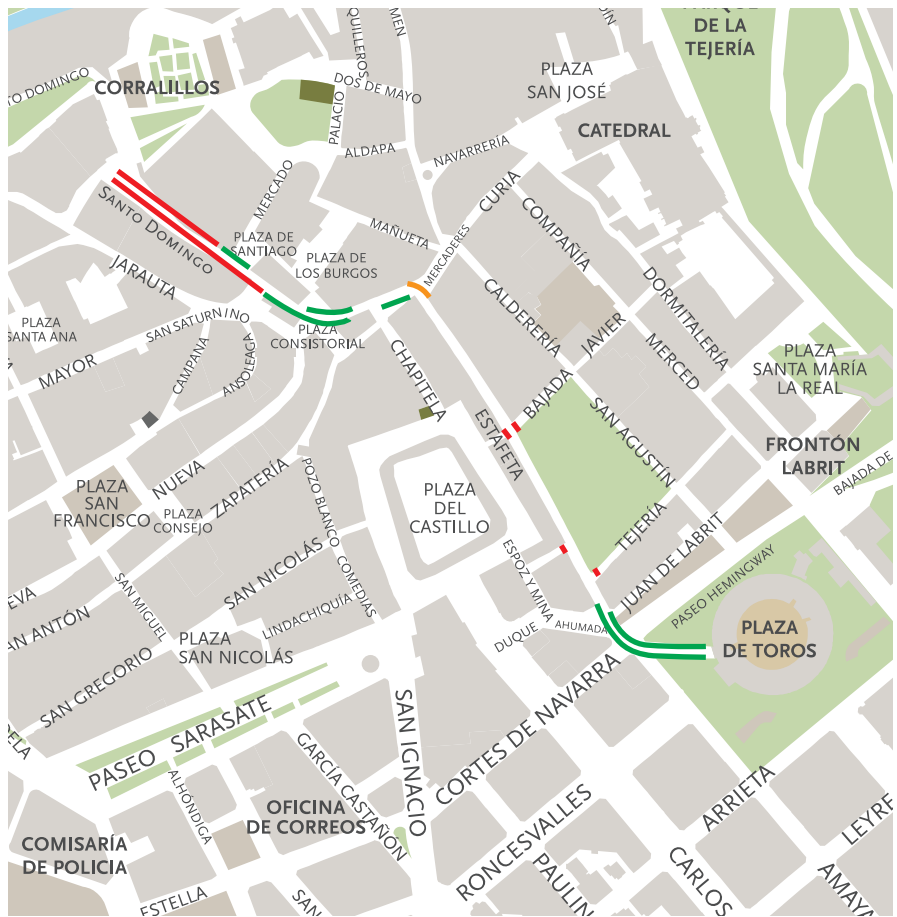
7:30ak: Ibilbideko hesiak 7:30ean ixten dira.

7:45ak: Entzierroko hesian sartzeko baimena duten komunikabideak ibilbidean egon daitezke 7:45ak arte. Ordu horretan, hesiaren artean lekua hartu beharko dute, Udaltzaingoak baimena ematen duenean izan ezik.

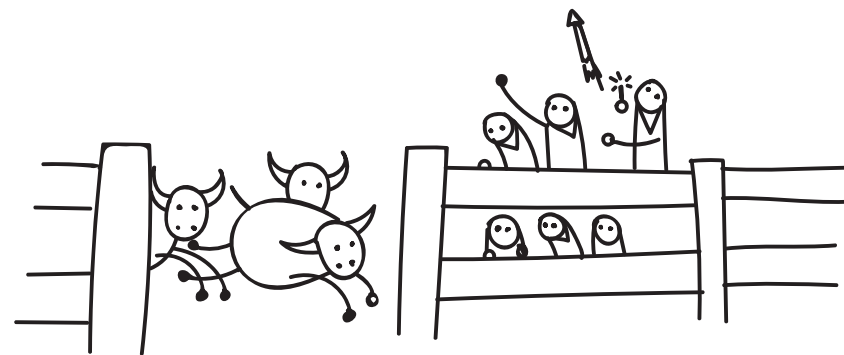
ENTZIERROKO HESIAK, PRENTSA AKREDITATUARENTZAT

- Debekatuta
- Prentsa baimenduna
- Onartuta

2016KO ENTZIERROETAKO GANADUTEGIAK

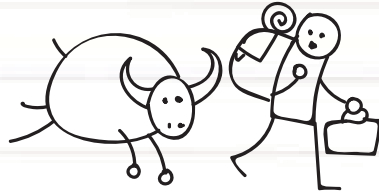
- Uztailak 7: Fuente Ymbro.
- Uztailak 8: Cebada Gago.
- Uztailak 9: José Escolar Gil.
- Uztailak 10: Pedraza de Yeltes.
- Uztailak 11: Jandilla.
- Uztailak 12: Victoriano del Río.
- Uztailak 13: Núñez del Cuívillo.
- Uztailak 14: Miura.

ARAUAK

Entzierroan korrikalariak Poliziaren eta unaien oharrak errespetatu behar dituzte beti. Entzierroko korrikalarietzako oinarritzko 7 arau daude. Arau horiek urratzeak hausleari zigor ekonomikoa jartzea dakar.

- 1** Debekatuta dago zorroekin, motxilekin edo lasterketa oztopatu dezaketen elementuekin korrika egitea.

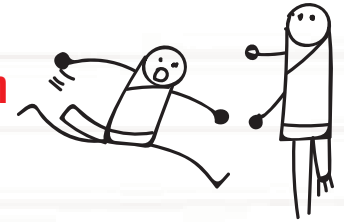
- 2** Debekatuta dago txankletekin, oinetako desegokiekin edo oinutsik korrika egitea.

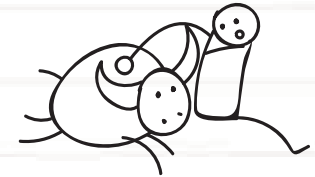
- 3** Debekatuta dago mozkor, dropen eraginpean edo baldintza fisiko eta psikiko osoetan egon gabe korrika egitea.

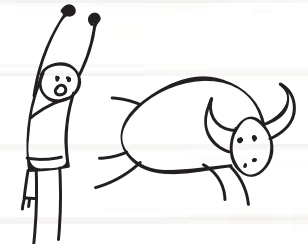
- 4** Debekatuta dago entzierroaren ibilbidean egotea, zezenen aurrean korrika egiteko asmorik izan gabe.

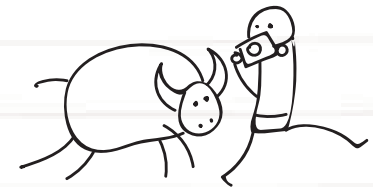
- 5** Debekatuta dago zezenak ukitzea.

- 6** Debekatuta dago zezenei atzetik eraso eginaraztea edo haien arreta deitzea.

- 7** Debekatuta dago korrika egiten den bitartean ibilbideari argazkiak ateratzea edo irudiak grabatzea.

ZEZENAREN FERIA

IRUÑEKO ZEZENAREN FERIA 1959 HASI ZEN ETA ZEZENAK ZEZENKETARIAK BAINO GARRANTZI HANDIAGO DUELAKO EZAGUNA DA. EKITALDI BEREZIA DA, EGUZKITAN DAUDEN HARMAILETAN ESERITZEN DIREN PEÑETAKO NESKAMUTILEK ETA TXARANGEK ZEZENKETA KANTU ETA MUSIKAREKIN ANIMATZEN DUTELAKO ETA FESTA PARALELO BAT ANTOLATZEN DUTELAKO.

ZEZENKETAK ETA HAIEN HISTORIA

Iruñeko Feria zortzi zezenketak osatzen dute, uztailaren 7tik 14ra, 18:30ean Iruñeko zezen plazan. Feriaren atariko gisa, uztailaren 5ean pikorketen zekorketa bat eta 6an zaldi gaineko zezenketa bat antolatzen dira.

La Meca izeneko batzorde taurinoa (Misericordia Etxea) mende erdi bat baino gehiago darama feria hau antolatzen. Iruñeko Feria Espainian ospe onena duten hiru ferietako bat da Madrileko San Isidro eta Sevillako feriekin batera. Bertan uneko zezenketari garrantzitsuena toreatzen dute eta tradizio handieneko ganadutegietako zezenak lidiatzen dira. Urtero, feriako zezenik suharrenari Carriquiri saria ematen zaio. Era berean, oro har plazan jokorik onena eman duen ganaduari Zezen Feriaren Saria ematen zaio.

Horrez gain, Iruñeko Feria duen xede solidarioarengatik nabarmentzen da:

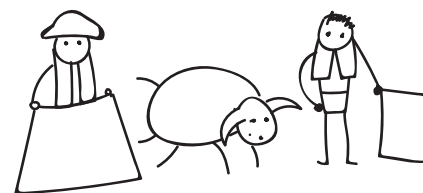
programatutako ekitaldietan lortzen diren etekin guztiak Misericordia Etxean bertan artatzen diren agureak zaintzera bideratzen dira.

Garai batean, zezenketak Gaztelu Enparantzan antolatzen ziren. Babes gisa 'lau taula' jarri eta harmaila gisa etxebizitzetako balkoiak erabiltzen ziren. Ikusle kopurua areagotzen hasi zen heinean, gero eta segurtasun neurri gehiago hartzen hasi ziren eta ikusleentzako espazio gehiago izateko aukera aztertu zen. Hortaz, agerian geratu zen leku egokiago bat izatea beharrezkoa zela.

Iruñeko lehenengo zezen plaza 1843an eraiki zen, Gaztelu Enparantzatik hurbil zeuden lur batzuetan (gaur egun Karlos III.a etorbidearen hasiera zatekeena), beti garai hartan gotortuta zegoen Iruñaren barruan. 1921ean gertatu zen sute baten ondoren, handik hurbil zegoen lur batean plaza berri bat eraiki zen, gaur egungo zezen plaza dena, eta 1922ko uztailaren 7an inauguratu zen.

Iruñeko Misericordia Etxeak, gaur egungo kudeatzaileak, eraiki zuen Udalak lagatutako lurretan.

1967an hedatze lan handia egin zen eta haren edukiera 19.500 posturaino areagotu zen. Horrela, Iruñeko Monumentala Espainiako bigarren handiena da eta munduko laugarrena, Mexikoko, Madrileko eta Nimeseko plazen ondoren.

KARTELA

San Fermineko zezen ekitaldian iragartzen dituen kartela Pio Guerendiain argazkilari iruindarraren argazki bat da. Estafeta bihurgunean zezen baten abiatzea lehenengo planoan islatzen du. Karteleko eszenan zezenak besterik ez dira agertzen, korrikalaririk ez, eta Estafeta kaleko 1 zenbakiko eraikinetik aterata dago. Pio Guerendiain 1946an Iruñean jaioa da eta 50 urte baino gehiagoz San Fermin festen argazkiak atera ditu. Hainbat sari irabazi ditu bere argazkiengatik, esaterako Negtor saria 1971ko feria arratsalde batean Paquirri toreatzen agertzen duen argazki batekin.

2016KO PROGRAMA

Uztailak 5. Zekorketa

El Parralejoren zekorrak, Zufrekoak (Huelva) zekorkari hauentzat: Javier Marin, Luis David Adame eta Andy Jounes.

Uztailak 6. Zaldi gaineko zezenketak

Capeako zezenak, San Pelayo de Guareñakoak (Salamanca) zaldi gaineko zezenketari hauentzat: Pablo Hermoso de Mendoza, Leonardo Hernandez eta Roberto Armendariz.

Uztailak 7

Fuente Ymbroren zezenak Miguel Abellan, Paco Ureña eta Roca Reyrentzat.

Uztailak 8

Cebada Gagoren zezenak Eugenio de Mora, Pepe Moral eta Javier Jimenezentzat.

Uztailak 9

Jose Escolar Gilen zezenak, Lanzahitakoak (Ávila), Francisco Marco, Juan Bautista eta Alberto Aguilarrentzat.

Uztailak 10

Pedraza de Yeltesen zezenak Curro Diaz, Ivan Fandiño eta Juan del Alamorentzat.

Uztailak 11

Jandillaren zezenak Diego Urdiales, Alejandro Talavante eta Lopez Simonentzat.

Uztailak 12

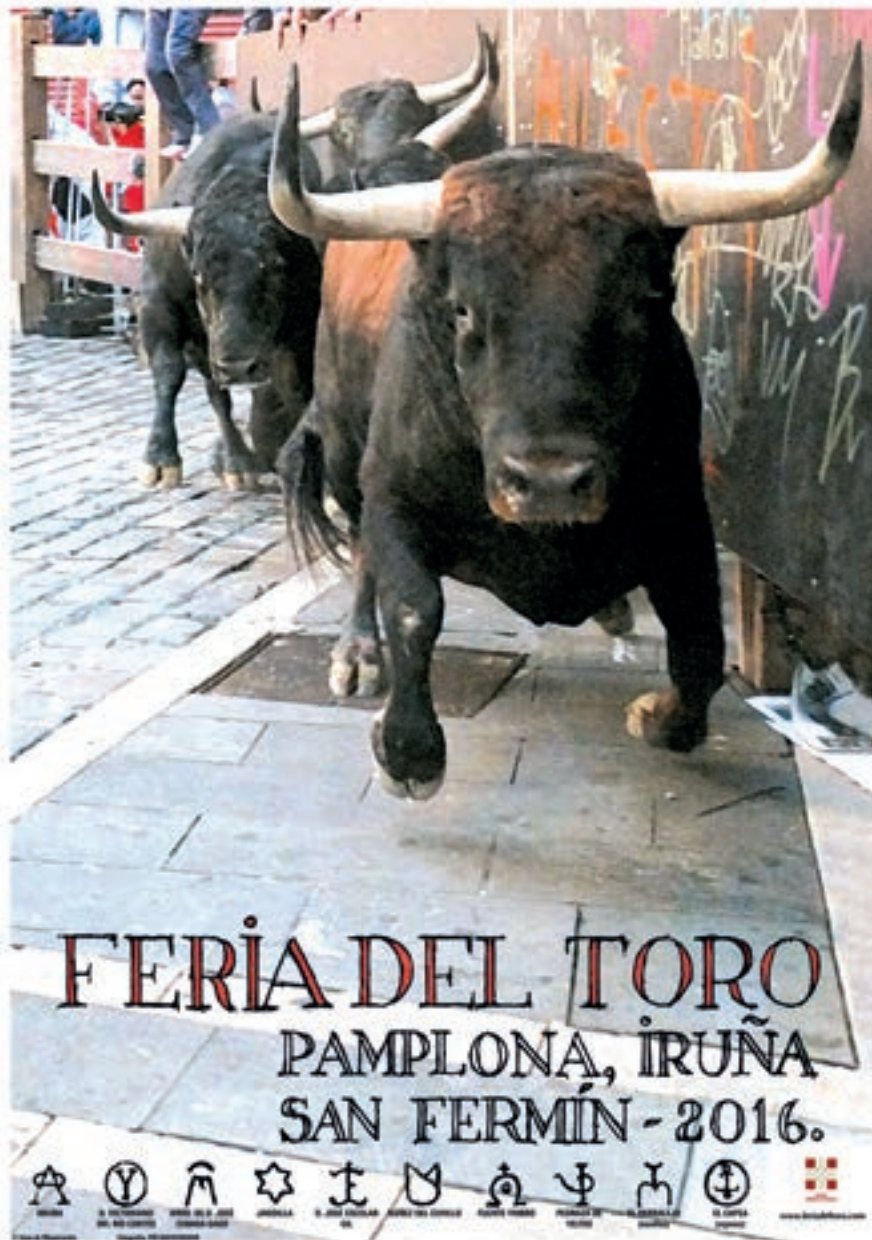
Victoriano del Rioren zezenak para Juan Jose Padilla, El Juli eta Lopez Simonentzat.

Uztailak 13

Nuñez de Cuvilloren zezenak Sebastian Castella, Miguel Angel Perera eta Roca Reyrentzat.

Uztailak 14

Miuraren zezenak Rafaelillo, Eduardo Davila Miura eta Manuel Escribanorentzat.

Zezenketak

19:30ak. 5eko zekorketa.

18:30ak. Zaldi gaineko zezenketak 6an eta 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13 eta 14ko zezenketak.

11:00ak. Abonotik at:

- Uztailak 11: Zezenketa euskaldun-landesa.
- Uztailak 12: Errekortarien lehiaketa.

Txarteldegia

Sarrerak Zezen Plazako txarteldegian eskuratu daitezke, ikuskizun bakoitzaren bezperan. Osotara, 1.950 sarrera salgai jartzen dira egunero. Horietako batzuk Sanferminak hasi aurretik Interneten bidez salgai jartzen dira. www.feriadeltoro.com helbidean prezioak eta txarteldegien ordutegiak kontsulta daitezke, baita sarrerak erosi ere.

ZEZENAREKIN ZERIKUSIA DUTEN BESTELAKO EKITALDIAK

Bereizketa (El Apartado)

Uztailaren 7tik 14ra, 13etan Zezen Plazan, zezenak arratsalderako zezenketarako sailkatu, zozkatu eta bereizi egiten dira. Iruñean, bereizketaren erritu honek izaera sozial nabarmena du, hori dela-eta zaleez gain, pertsona ospetsuak ere joan ohi dira eta Andaluziako xerez idor bat dastatzeko edo bezperan hildako zezen baten barrabilak dastatzeko aprobetxatzen dute.

Mandakoen desfilea

Uztailaren 7tik 14ra, 17:30ean, segizio ikusgarri batek Udaletxearen eta Zezen Plazaren arteko ibilbidea oinez egiten du zezenketa hasi baino lehenago. Beltzez jantzitako bi aguazilek, kapa soinean eta zaldian eserita, sekitoa gidatzen dute. Haien atzetik kaskabilo eta banderatroekin apaindutako hiru mandakoz osatutako bi taldek desfilatzen dute, 14 mandakolariz lagunduta. Mandako horiek dira faena amaitzean plazatik zezena ateratzen dutenak. Desfilea La Pamplonesa udal musika bandak ixten du.

Ganaduaren Feria

Iruñeko udalak uztailaren 7an Ganaduaren Feria antolatzen du. Bertara, Nafarroako eta beste eskualdeetako abeltzainak eta tratanteak joaten dira. Feria ganadu ekinoari buruzkoa da soilik eta Agustinosen Poligonoan kokatuta dago.

Solasaldi taurinoak

Sanferminetako zezenketek, aurretik eta ondoren, hotelen entitateek eta komunikabideek antolatutako hainbat solasaldi sorrarazten dituzte. Zaleek zezenketaren xehetasun guztiei buruz hitz egiten duten solasaldiak.

KASINO NAGUSI BERRIA

Gaztelu Enparantza, 44 1.
Areto nagusian, solasaldi taurino bat antolatzen da 17etan toreorearen eta toreatzaileen munduko zaleekin. Moderatzailea Pedro Berrozpe da.

FESTA KALEAN

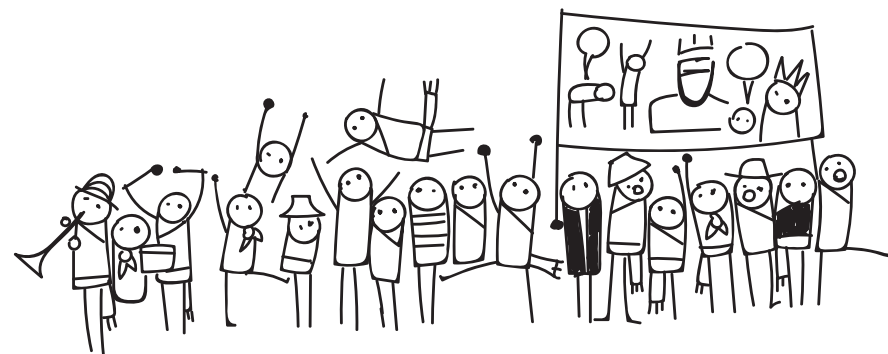
SANFERMINAK BATEZ ERE HIRIKO KALEETAN BIZI DIREN FESTAK DIRA. BERTAN, OINEZKOAK PEÑEKIN EGIN DEZAKE TOPO, ETA HAIEN TXARANGEN ERRITMOAN DANTZA EGIN, BURUHANDI ETA ERRALDOIEN KONPARTSAREKIN BATERA IBIL DAITEKE, BAI ETA KALE ANTZERKIAK IKUSI, GAUEKO SUEKIN GOZATU, ETA NOLA EZ, ERDIGUNEO HAINBAT PLAZATAN IZATEN DEN MUSIKA ESKAINTZA ZABALAZ GOZATU ERE.

ZURI-GORRIAN

Sanferminetan Iruñeko jantzia eramatea da ohikoena; alegia, alkandora, galtza edo gona zuriak eta jaietako zapi eta gerriko gorriak. Festetan, ia jende guztia joaten da 'uniforme' hori soinean duela, eta irudi zuri-gorri ikusgarriak eratzen dira. Ez dakigu zehatz-mehatz zergatik aukeratu zuten jantzi hori, ezta nork asmatu zuen ere; baina onartu behar dugu jende guztia jai giroan murgiltzea lortzen duela. Jantzeko erraza den arropa horri esker, bertakoek zein kanpokoek eraman ohi dute, eta jende uholde zuri-gorriak sortzen dira han-hemenka; hots, sanferminen ezaugarri bereizleak diren bi koloreez osatutako uholdeak.

Iruñeko 'jantzi' horren jatorria, baina, ez da oso argia. Hala, denboraren poderioz erabat errotu den herri ohitura hori azaltzen ahalegintzen diren hainbat teoria daude. La Veleta peñako bazkideak jo izan dituzte sortzailetzat. Peña hori 1931. urtean sortu zuen herri xeheak; langileak ziren gehienak. Euren burua identifikatzeko eta beste

elkarte batzuetakoetatik bereizteko baliagarria zen uniforme gisako baten bila zebiltzanean aukeratu zuten. Izan ere, arropa zuria nahiko erraza zen lortzen, eta gainera, arrazoizko prezioa zeukan zeinahi poltsikorentzat. Bestalde, ondo betetzen zuen bereizteko helburua, oso kolore ikusgarria baita berez, eta gorriarekin batera, are erakargarriago geratzen zena. Ziur asko arrazoi horiek direla tarteko, janzkera hori festan parte hartzen zuten pertsona guztietara zabalduz joan zen. Zapi gorria ezinbesteko ezaugarria da sanferminetako giroan erabat murgiltzeko. Tradizioak diotenaren arabera, festei hasiera ematen dien txupinazoaren ostean lotu behar da zapia lepoan, eta hantxe eduki behar da festak amaitzeko egiten den 'Pobre de mí' ekitaldira arte. Zapiaren esanahiari eta sinbolismoari buruz, ez dago adostasunik; aitzitik, hainbat bertsio daude. Tradizioaren arabera, zapiaren kolore gorria San Ferminen martirioaren oroigarria da, III. mendeko jazarpenetan Amiens hirian burua ebaki baitzioten. Gorriak, beraz, santuaren odola sinbolizatuko luke.

PEÑAK

Kaleko festen ezaugarri garrantzitsua dira peñak. Sanferminetan 17 peña daude: 16 Iruñekoak bertakoak dira eta bat Antsoingoa. Lagun talde edo koadrilen elkarretaratzeak dira. Bakoitzak bere egoitza eta sinboloak (pankartak, armarrak, koloreak, blusa luzeak...) izaten ditu, bai eta egitarau estua ere, sanfermin guztietan zehar. XIX. mendean zezenetara joateko elkartzen ziren lagun taldeetatik sortutakoak dira. XX. mendean elkarte gisa antolatuta ziren, eta ehunka bazkide dituzte. Peñen izenek, oro har, hiriko auzo edo kirol elkartei egiten diete erreferentzia.

Peña bakoitzak ezin konta ahala ekintza antolatzen ditu bere egoitzan, baina bada bat, deigarriena dena: egunero, zezenketak amaitzean, egiten duten irteera, euren musika eta alaitasunarekin Iruñeko kaleak janzten dituztela.

Zezenketek iraun bitartean zezen plazan bertan ere ikuskizun paraleloa sortzen dute. Peñetako kideek harmaila estaligabeak bete izan dituzte beti, eta txarangek zezenketa alaitzen dute. Horregatik, Iruñeko zezen plazan sekula ez

da izaten zezen plazetan ohikoa izaten den heriozko isiltasun hori. Peñak zezenetegiaren gainean jartzen dira eta 5., 6. eta 7. harmaila estaligabeetako zati bat ere betetzen dute. Goi harmaila estalkidunear (harmailen goi-goiko aldean), peñetako kideek 11., 12. eta 13. sekzioak betetzen dituzte; harmailetan, berriz, 6. eta 7. sekzioak.

Nazioarteko peñak

Urte batean bai eta hurrengoan ere bai turista eta zale ugari hurbildu izan da sanferminetara, eta horren ondorioz, gure mugetatik kanpo ere hainbat peña sortu dira. Besteak beste, hauek daude: Suediako Peña, Suediarrak, New Yorkeko Zezenketa Kluba, Miami Iruñeko Lagunak, Alemaniako Borussia Peña, Frank britainiar peña eta Frantziako La Gite (Joera) eta Les Chauds (Beroak) peñak. Peña horiek urtero gehitzen zaizkio festari, eta hala, tradizionalen gisa jokatzeko dute. Horietako batzuk, gainera, bertako zenbait baino lehenago sortutakoak dira.

TXERTATU PEÑEN ARMARRIAK

Armonía
Txantreana
1956

El Bullicio
Pamplonés
1932

S.C.D.R.
Irrintzi
1951

Aldapa
1947

Sanduzelai
1980

Donibane
1978

S.D.R.C.
La Jarana
1940

Oberena
1941

Alegría
de Iruña
1953

Anaitasuna
1949

S.C.
Muthiko Alaiak
1931

Rotxapea
1978

El Charco
1977

7 de Julio
San Fermín
1971

Los de Bronce
1950

La Única
1903

Mutilzarra
1992

RIAU RIAU

Riau Riau izeneko tradizioa Iruñeko peñetako kideek egiten dutena da. Udalbatzarekin batera joaten dira Udaletxe plazatik San Lorenzo Elizara, San Ferminen ohorez egiten diren Bezperetan parte hartzeko. Astrainen Bals ezaguna da La Pamplonesak interpretatzen duen musika pieza. Balsaren leloari gehitzen zaion azken ukitutik datorkio, hain zuzen, izena. Ignacio Baleztana karlistak sustatu zuen ekintza hau 1914an, beste alderdiko Udalbatzaren ibilia galarazteko asmoz. Hasiera batean, ordubeteko iraupena zuen, baina urteen poderioz, luzatzen eta luzatzen joan zen. 1980an hautsi zuten iraupen marka: bost ordu eta 170 interpretazioren buruan, bertan behera utzi behar izan zuten. Dena den, bertan behera uzteak askoz lehenagotik datoz. 1927an, esaterako, lehenengoz debekatu zuten. 1972an, Javier Rouzaut jarduneko alkateak bertan behera utzi zuen Riau Riau ospakizuna, 45 minutuko itxaronaldiaren ostean. 80ko hamarkadan, bata bestearen atzetik etorri ziren bertan behera uzteak, ibilbidean zehar izaten ziren gorabeherak zirela tarteko. 1991n, azkenik, gehiago ez egitea erabaki zuten, behin betiko.

2002. urteaz gero, Iruñeko erretiratuen hainbat elkarte eta Mutilzarra peña beste Riau Riau bat antolatu nahian dabilta, ekitaldia berreskuratzeko asmoz.

BURRUNBA

Sanferminetako misterio handienetako bat da; izan ere, sekula ez da jakiten noiz egingo den, ez baita ezein egitarautan jasota ageri. Alabaina, 55. edizioa du dagoeneko. Sanferminetan ohikoa den moduan, edonorentzat ateak irekita dituen ekintza izaten da, baina ezinbestekoa da baldintza bat betetzea: dunbal, danbor,

txistu edo zarata ateratzeko moduko beste zeinahi instrumenturekin agertzea, hain justu. 1964ra egin behar dugu atzera, burrunbaren sorrerara iristeko. Irrintzi peñako kideek musika ikuskizunik ez zegoen gauetan inguruak alaitzea erabaki zuten.

Asteko egun batean egiten da, baina sekula ez da iragartzen edo egitarautan jasotzen. Ahoz aho eta hedabideen bitartez zabaltzen dute. 23:59an hasten da, eta ehunka lagun biltzen dira Martzeliano Etxe zaharrea (Merkatu kalea), zarata ateratzeko baliagarria den edozein instrumentu hartuta. Ordu horretan, ibilbide bati ekiten diote, hainbat orduan Alde Zaharreko kaleetan zehar egiten dutena.

Martzeliano Etxean 'Agur Jaunak' jo ondoren, Udaletxe plaza zeharkatzen dute, eta atzetik, Zapateria kalea, San Nikolas, Gazteluko plaza, Karlos III, Espoz y Mina kalea, Estafeta eta Udaletxe plaza. Eta Kale Nagusian amaitu ohi da, San Cernin putzu txikiaren gainean, San Saturnino Elizaren parean. Han, berriz interpretatzen dute 'Agur Jaunak', agur moduan.

ERRALDOI ETA BURUHANDIEN KONPARTSA

Erraldoi eta buruhandien konpartsaren desfilea dugu sanferminetako ekintza jendetsuenetako bat. 4 erraldoi bikote, 5 buruhandi, 6 kiliki eta 6 zaldiko. Guztiak dira harri-kartoz egindako pertsonaiak, eta Iruñeko kaleak alaitzen dituzte uztailaren 6ko arratsaldean eta 7tik 14rako goizetan. 1860an sortutako konpartsa horretan ia ehun lagun dabilta gaur egun, irudi eramaileak eta gaita jotzaileak zenbatuta.

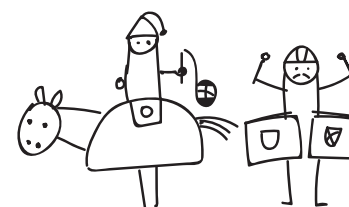
Erraldoiek kalejiren erritmoan zeharkatzen

dituzte kaleak. Erraldoi bakoitzak gaita jotzaileen talde baten erritmoan egiten du dantza; eta azkenak (amerikar erregina izaten da beti), berriz, txistulariengan. 1860an Tadeo Amorenak sortutako 8 irudi dira, eta lau errege-erregina bikote irudikatzen dituzte: europarrak, asiarrak, afrikarrak eta afroamerikarrak. 3,85 m eta 3,90 m arteko garaiera dute, eta eramaten duen pertsonaren gainean jarrita, 4,20 m ere lor ditzakete. Pisuak, berriz, 55,8 kilotik 62,5 kilora artekoa da, nahiz eta eramateko zailtasunik handiena ez den

pisua, baizik eta nola dagoen banatuta pisu hori eta hainbat faktorek (haizeak, esaterako) egiten duten erresistentzia. Izen hauek dituzte: Europako errege-erreginak (Josemiguelerico eta Joshepamunda), Amerikakoak (Toko-toko eta Braulia), Afrikakoak (Selim-pia El-calzaio eta Laranha-la) eta Asiakoak (Sidi Abb El Mohame eta Esther Arata).

Buruhandiak, berriz, bost dira, eta Félix Floresek eraiki zituen 1890ean. Metrotik gorako garaiera, bi metrotik gorako

perimetrea eta 14 kiloko buru handiak izanagatik, paseatzea eta erraldoien aurretik ibiltzea beste helbururik ez dute, baita tarteka haurrei eskua ematea ere. Zehazki, alkatea, zinegotzia, amona, japoniar gizona eta japoniar andrea dira.

Kilikiak dira haurrengan izu handiena eragiten dutenak, apar-gomazko puxika txikiak jotzen aritzen baitira. Kiliek 10-13 kilo artean pisatzen dute, eta izen hauek dituzte: Caravinagre, Verrugas, Napoleón, Patata, Coletas eta Barbas. Zaldikoak, berriz, nork bere zaldizkoa duten 6 zaldi dira, eta kiliek bezalaxe, jendea puxikekin kolpatzen ibiltzen dira. Zaldikoek 30 kilotik gorako pisatzen dute,

eta ez dute izenik: batetik seira artean daude zenbakituta, besterik gabe.

Azken jaiegunean, konpartsak are protagonismo handiagoa izaten du. Lehenik eta behin, erraldoiek Udaletxe plazan egiten duten ohorezko dantzan, eta, ondoren, 'agurra' izenez ezaguna den ekintza tradizionalan, hori ere udaletxe alboan egiten dena.

JAIALDIAK ETA MUSIKA

Festa guztietan zehar musikaz blai egoten da hiria. Jota jaialdiak, txistulari kontzertuak, dantzaldiak eta rock kontzertuak... denetarik izaten da. Eta, nola ez, txarangen eta peñen musika, eguneko ordu guztietan kaleak betetzen dituztenak. Egitarau ofizialean 200etik gora musika ekintza daude jasota, eta Iruñeko kaleetan sei eszenatoki nagusi izaten dira horietarako.

Jaialdiak eta musika

- 1 FORUEN PLAZA**
Kontzertuak
Uztailaren 6tik 13ra. 23:30ean.
- 2 GURUTZEKO PLAZA**
Dantzaldiak eta musika bandak
Uztailak 6. 22:30ean.
Uztailaren 8tik 14ra. 13:00etan.
Musika bandak.
Uztailaren 6tik 13ra, 20:00etatik.
22:00etara eta 23:30etik 1:30era
(uztailaren 6an, 23:30etik 1:30era
baino ez).
- 3 GAZTELUKO PLAZA**
Dantzaldiak
Uztailaren 6tik 14ra, dantzaldiak
izango dira 19:00etatik 20:30era eta
23:30etik 2:30era (uztailaren 14an,
19:00etatik 20:30era baino ez).
- 4 ANTONIUTTI PARKEA**
Munduko musikak
Uztailaren 6tik 13ra, orkestrak,
00:00etatik aurrera.
- 5 COMPAÑIA PLAZA**
Jazzfermina
Uztailaren 9tik 12ra, 21:00etan eta
00:00etan.
Uztailaren 8an, 12:30ean.
- 6 SARASATE PASEALEKUA**
Jotak, folklorea (dantzak eta
bertsolaria)
Uztailaren 8tik 14ra, 12:00etan,
jotak.
Uztailaren 7tik 14ra, 19:00etan,
folklorea.

Herritarrentzako guneak

- 1 SAN JOSE PLAZA**
Gora Iruñea
23:00ak arte. Herri kultura
sustatzeko jarduerak, egun osoan
zehar: herri bazkariak, eta,
arratsaldean, dantzaldiak edo
kontzertuak.
- 2 ERREKOLETEN PLAZA**
Gora Iruñea
4:00ak arte. Herri kultura sustatzeko
jarduerak, adin guztietako
pertsonek; hala nola kontzertuak,
dantza, antzerkia, etab.
- 3 ASOTXO KALEA**
Nafarroako Eskualdeetako Etxeen
Federazioa
4:00ak arte. Nafarroako Autonomia
Erkidegoetako kulturak ezagutarazteko
jarduerak.
- 4 TAKONERA**
Nafarroako Ikastolen Elkartea
2:30 arte. Herri kultura sustatzeko
jarduerak, euskara sustatzeari
bereziko garrantzia emanez. Esate
baterako, kontzertuak, dantzak,
antzerkia, haurrentzako jarduerak,
etab.
- 5 SAN FRANTZISKO PLAZA**
Gora Iruñea
23:00ak arte. Herri kultura sustatzeko
jarduerak, familientzako, haurrentzako
eta gazteentzako jarduerari bereziko
garrantzia emanez. Esate baterako,
kontzertuak, dantzak, antzerkia,
jolasak, etab.

JAIALDIK ETA MUSIKA

HERRITARRENTZAKO GUNEAK

HERRITARRENTZAKO GUNEAK

Festa guztietan zehar musikaz blai egoten da hiria. Jota jaialdiak, txistulari kontzertuak, dantzaldiak eta rock kontzertuak... denetarik izaten da. Eta, nola ez, txarangen eta peñen musika, eguneko ordu guztietan kaleak betetzen dituztenak.

Iruñeko Udalak bost gune atondu ditu sanfermin hauetan erakunde eta herritar taldeentzat, festetan herri kultura eta kultura parte-hartzailea sustatzeko. San Jose plaza, Errekoleten plaza, San Frantzisko plaza, Basotxo kalea eta Vistabella ditugu espazio horiek, eta hor, hamaika jarduera antolatu dituzte egun osorako irabazi-asmorik gabeko hiru elkartek.

SUAK ETA ZEZENSUZKOA

Sanferminetan suak jaurtitzearan tradizioa XVII. mendekoa da. Jaiegun guztietan, 23:00etan, jendea Gaztelugibealeko zelaira joaten da, alegia, Ziudadela inguratzen duen eremu berde zabalera, eta uztailaren 6tik 14ra bitarte jaurtitzen diren suez gozaten dute. Egun bakoitzean piroteknia etxe bat arduratzen da Santa Mariako gotorlekutik suak jaurtitzear. Hala, etxe guztiek hartzen dute parte udalak antolatzen duen Nazioarteko Su Festen Lehiaketan.

Zezensuzkoaren bueltan ere ehunka haur biltzen dira gauero. Zezenak piroteknia ikuskizun txiki bat egiten du. Zezensuzkoa pertsona batek eramaten du. Santiago plazatik abiatu eta Udaletxe plaza inguruetan barna ibiltzen da, 22:00ak aldera.

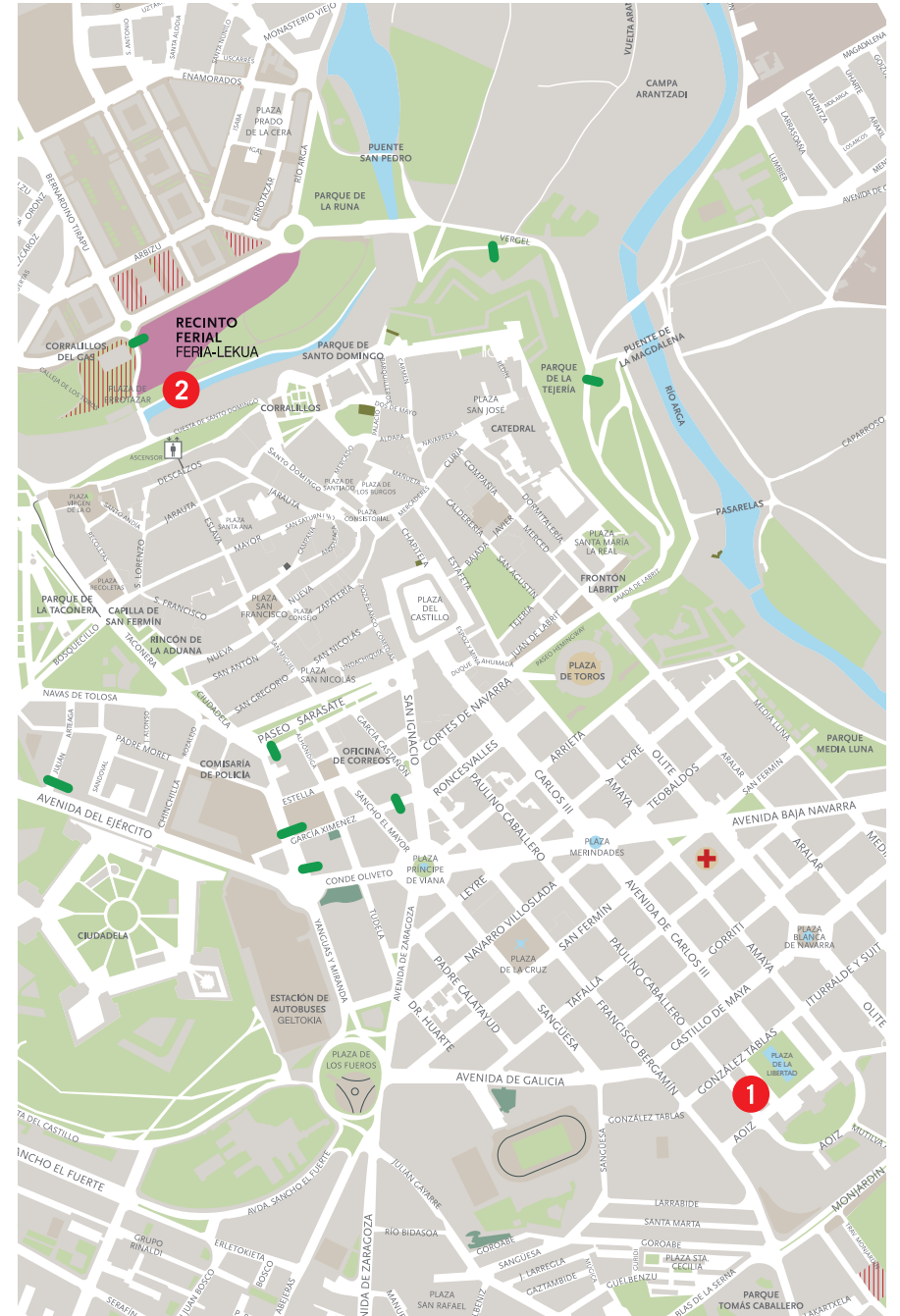
HERRI KIROLAK ETA PILOTA

Sanferminetan, pilotazaleek binakako pilota txapelketaz gozatu ahal izango dute Labrit pilotalekuan. Uztailaren 14an izango da finala. Pilotaz gainera, herri kirolarekin ere izango da hitzordua eguerdiro, Foruen plazan. Hainbat modalitateen lehiaketak eta erakustaldiak izango dira, eta horietako askok garai batean soroan egiten zituzten lanekin dute zerikusia: aizkolariak, trontzalariak, motozerrariak, harri-jasotzaileak, etab.

TXIKIENTZAKO EGITARAUA

Runako parkean dagoen jolas parkeko atrakzioez gainera, txikienek ekintza egitarau bete batez gozatu ahal izango dute Askatasunaren plazan eta Karlos III.a oinezkoentzako pasealekuan: puzgarriak, pailazoak, kaleko antzerkia eta txotxongilo ikuskizuna, Maese Villarejoren eskutik, Gorgoritoren abenturak kontatzeko asmoz sanferminetako hitzorduetara hutsik egin ez duena 1954az gero.

- 1 **Askatasunaren plaza:**
Uztailaren 6tik 14ra: 11:30etik 14:00etara eta 18:00etatik 21:00etara (6an eta 14an, arratsalde bako ez; eta 14an, 20:00ak arte bako ez).
- 2 **Atrakzioak. Runako parkea:**
Uztailak 5: 17:00etatik 24:00etara.
Uztailaren 6tik 14ra: 12:00etatik 06:00etara.
Uztailak 15, 16 eta 17: 12:00etatik 24:00etara.

‘FESTA’, HEMINGWAYRI JARRAITUZ

SAN FERMINEN OHOREZKO FESTAK ETXeko ospakizunak ziren, hari eta 1923ko uztailearen 6an 24 urteko idazle bat Iruñera iritsi zen arte. HIRU URTE GEROAGO, BERE LEHEN ELEBERRI ARRAKASTATSUA ARGITARATU ZUEN: ‘THE SUN ALSO RISES’ (‘FIESTA’, ‘FESTA’). OBRA HORRI ESKER, MUNDUKO HITZORDU OSPETSUENETAKO BAT BIHURTU ZIREN SANFERMINAK. HEMINGWAY BEDERATZI ALDIZ ETORRI ZEN IRUÑERA.

‘Festa’ lanak estatubatuarrez eta britainiarrez osatutako talde baten istorioa kontatzen du. Talde hori Frantzia eta Espainian zehar zebilen, noragabe. Lehen Mundu Gerraren osteko belaunaldi galduko kideak ziren. Ernest Hemingway (Illinois, 1899 - Idaho, 1961) 1923ko uztailearen 6an iritsi zen Iruñera, bere lehen emaztearekin (Hadley Richardson) batera. Berezkoa zuen izaera kartsu eta ausartari esker, edozein iruindar bezalaxe murgildu zen sanferminetan: zezenen aurrean lasterka aritu zen, zezenketariekin adiskidetasuna izan zuen (Antonio Ordoñezekin, esaterako), bai eta herritarrekin ere (Juanito Quintanarekin, besteak beste), eta iruindarekin batera jan, edan eta dantzatu zuen, sanferminek sortzen duten poztasuna eta euforia haiekin partekatuz.

Amerikar idazlea liluratuta geratu zen

Nafarroako hiriburuko tradizioekin; hainbesterako, hogeiko hamarkadan ia urtero etorri baitzen (1923, 1924, 1925, 1926, 1927, 1929 eta 1931. urteetan, hurrenez hurren). Espainiako Gerra Zibilaren (bertan, Espainiako Errepublikaren alde egin zuen modu aktiboan) eta Bigarren Mundu Gerraren etenaz gero, birritan itzuli zen: 1953an eta 1959an, hain justu. Bi urte horien artean, Ernest Hemingwayk Pulitzer saria irabazi zuen (1953an, zehazki) eta urtebete geroago Literaturako Nobel saria.

Ajoarrieroaren errezeta suharki gorde zuen, eta usadio beti-berdineko gizona zela erakutsi zuen, bere gustuko saltokietara itzultzen baitzen beti. Horietako batzuk irekita daude oraindik ere: Txoko taberna, La Perla Hotela, Café Iruña... Guztiak ere hiriaren bihotzean dagoen Gazteluko plazakoak; bai eta Yoldi Hotela ere. Beste

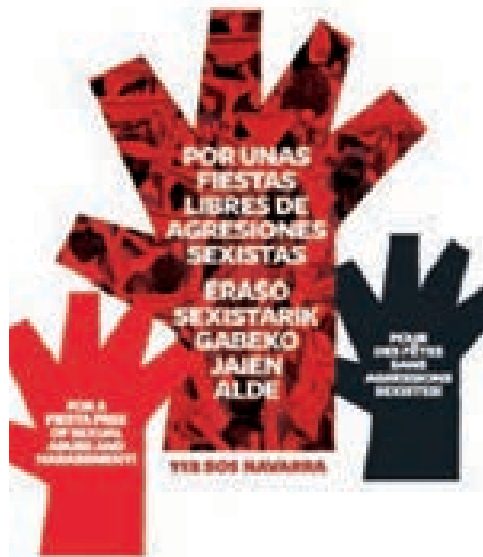
batzuk, haatik, desagertu egin dira: Quintana Hotela, Café Suizo eta Martzeliano Etxea. Iruñeko Udalak omenaldia egin zion Ernest Hemingwayri 1968ko uztailearen 6an. Haren izena daraman pasealekuan, zezen plazaren alboan, monumentu bat inauguratu zuten, eta bertan izan zen Hemingwayren azken

emaztea, Mary Welsh. Luis Sanguinok egindako monumentuaren oinarrian, hauxe dago idatzita: “Ernest Hemingwayrentzat, Literaturako Nobel sariduna, herri honen adiskidea eta bertako festen zalea, ezin hobeto ezagutu eta zabaltzen jakin zuena. Iruñeko Hiriak, sanferminak, 1968”.

BERDINTASUNEAN OINARRITUTAKO SANFERMINAK

IRUÑEKO UDALAK BERDINTASUNEAN OINARRITUTAKO SANFERMINAK SUSTATU NAHI DITU. ERASO SEXISTARIK GABEKO FESTAK IZATEA NAHI LUKE, NON EMAKUMEAK AINTZAT HARTUKO DIREN EGITARAUAN, PUBLIZITATEAN ETA BAITA FESTEN GOZAMENEAN ERE: EZ DEZATELA JASAN INOLAKO ERASORIK, EZ DITZATELA EUREN GAIN HARTU BEHAR IZAN FAMILIA ZEREGIN GEHIENAK ETA EZ DEZATELA BELDURRIK IZAN EGUNEKO ZEIN GAUEKO ZEINAHI ORDUTAN KALEAK BETETZEKO. HORRETARAKO, UDALAK KANPAINA BAT BULTZATU DU SANFERMINETARAKO, AURREKO URTEETAN EGIN BEZALAXE, ERASO SEXISTEN AURKA HERRITARREK ERANTZUNA EMAN DEZATEN BULTZATZEKO ETA GISA HORRETAKO ERASOETAN ESKURA DAUDEN ORIENTAZIO, ARRETA ETA SALAKETA BALIABIDEEI BURUZKO INFORMAZIOA EMATEKO.

‘Eraso sexistarik gabeko jaien alde’ kanpainaren helburua da jaietarako guneak, eta oro har, hiri osoa sanferminetan ere eremu segurua izan daitezela, non gizonen eta emakumeen errespetuzko jarrerari esker neskek zein emakumeek inolako indarkeriarik, arriskurik eta eraso sexistarik gabe (horien intentsitatea zeinahi delarik ere) gozatzeko aukera izango duten. Horretarako, udalak informazio gune bat ezarri ohi du Gazteluko plazan. Bertan, herritarrei informazioa eta orientazioa eskaintzen diete hainbat profesionalak, eta jendeak eskura izaten du larrialdiei, telefonoei eta arreta juridiko zein psikologikoari buruzko informazio guztia.

Udal kanpaina hori, hain zuzen, ‘Berdintasunean oinarritutako sanferminak’ taldeak proposatutakoa eta Emakumearen Udal Kontseiluak onartutakoa da. Aurten, gainera, Iruñeko Udalak sanferminetarako gauzatutako parte-hartze prozesuan eraturako Berdintasun Mahaia egindako proposamenak bildu dira.

HELBURUAK

- 1 Jaietan eraso sexistak desagerrarazteko udalak duen konpromisoan aurrerapausoak ematea.
- 2 Festetan emakumeen segurtasuna hobetzea, nola jai inguruneetan, hala hiriko gainerako txokoetan.
- 3 Jaietan gertatzen diren eraso sexistetarako dauden orientazio, arreta eta salaketa baliabideei buruzko informazioa ematea herritarrei.
- 4 Erasos sexisten aurka herritarrek emandako erantzunak duen garrantziari buruz sentiberatzea, bai eta pertsonen, elkarteek, tabernek, peñiek... jaietako espazioak segurua izan daitezela duten erantzukizun partekatua duen garrantziari buruz sentiberatzea ere, espazio horietan gizon zein emakumeek errespetuz jokatzen badute, emakumeek inolako indarkeria eta erasorik gabeko gozatu ahal izango baitute festez.
- 5 Festekin eta gozamenarekin lotutako jarrera egokiei eta ezegokiei buruz sentiberatzea, jarrera positiboak eta hirian ongi etorriak direnak zein negatiboak eta hirian baztertutakoak nabarmenduz.
- 6 Herritarrekin elkarrizketa bat sortzea, eta emakumeek zein gizonen bitarteko edo ikusitako egoera positibo zein negatiboei buruzko informazioa eta herritarrek horiei emandako erantzunei buruzko informazioa ere biltzea.
- 7 Koordinazio mekanismoen hobekuntzan parte hartzea, festetan izaten diren salaketei eta erasoei buruzko informazioa zein datuak partekatzeke.
- 8 Berdintasuna bizitzeko alderdi guztietan txertatzeko modua hobetzea.
- 9 Barne eztabaidak eta alkohol eta droga kontsumo handiak izaten diren jai inguruneetan emakumeen aurkako jarrera erasokorrekin lotutako jarrerak zein diren identifikatzea. Eta analisi honetatik eratorritako prebentzio proposamen egokienak identifikatzea.

FESTEN IRUDIA HEDABIDEETAN

HEDABIDE EK FUNTSEZKO ZEREGINA DUTE EREDU BERRI IREKIAGO ETA TOLERANTEAGOAK, ETA PERTSONEKIN, EMAKUMEEN IRUDIAREKIN ETA BERDINTASUN MEZUEKIN ERRESPECTU HANDIAGOZ JOKATUKO DUTEN EREDUAK SORTZEKO. GAINERA, BALIOAK, ARAUAK ETA GIZARTEAREN EDUKI SINBOLIKO UGARI TRANSMITITZEN DITUZTE HEDABIDE EK. ALBISTEAK SORTUZ ETA IDATZIZ ERE IRITZIA, EZTABAIDA ETA GOGOETA ERAGITEN LAGUNTZEN DUTE.

Hedabide ek, albisteen tratamenduaren bidez, erreferentziatzko ereduak eta gure gizartearen balioak indartzen dituzten portaera gidalerroen sorkuntzan ere parte hartzen dute. Mundua ikusteko dugun moduari eta ulermenari eragiten dion 'errealitate' bat sortzen eta birsortzen dute hedabide ek. Horregatik, funtsezko zeregina dute balioak eta irudi ez-estereotipatuak transmititzean, eta, hartara, genero bereizkeriarik gabeko gizarterantz egin beharreko aldaketarako motor bihur daitezke.

'Berdintasunean oinarritutako sanferminak' taldea lanean ari da nabarmentzeko zeinen garrantzitsua den jaiak errespetutik, berdintasunetik eta eraso sexistarik gabe gozatzea, eta argi utzi du hori lortzeko erantzukizuna gizarte

osoari dagokiola. Horrenbestez, hedabideei eskatu nahi zaie beste jai eredu bat erakuts dezatela. Guztia ez baita kontrolrik eza, gehiegikeria eta mugarik gabeko neurrigabekeria. Nahiz eta egia den era horretako jarrerak izan badirela, horiei gehiegizko garrantzia eta oihartzuna emanez gero, jaiaren berezko kontzeptua mugatu egiten da; ahotsa eta fokua soilik kontrolrik gabeko jarrera horiei emanez gero, gertakari horiei buruz gogoeta egiteko eta kontzientzia sorrarazteko inolako gaitasunik gabe, kontrako eragina lortzen da aurretiaz: guztia balekoa den eta emakumeentzat seguruak ez diren jaien irudia erakustea, hain zuzen.

'Berdintasunean oinarritutako sanferminak' taldea lanean ari da

emakume guztiek modu librean parte har dezaten eta bizi ditzaten jaiak. Eta lan horretan modu masiboan parte hartzen ari dira herritarrak ere. Jai libreak, alaiak, familienak, topaketarakoak, errespetuan oinarritutakoak... Ezaugarri horiek dituzten sanferminak ere erakutsi behar zaizkio munduari mikroen eta irudien bitartez.

Hedabideak bide ezin hobea dira iritzi publikoa sortzeko, jendea mugiarazteko eta gogoeta egitea bultzatzeko. Beraz,

Iruñeko Udaletik eskatzen dugu sanferminetan hedabide ek begirada zabal dezatela, eta erakuts dezatela jai hauek ez daudela soilik kontrolrik gabeko jarrerez eta dena balekoa den uneez osatua; aitzitik, adieraz dezatela jende guztiak festez modu librean goza dezan atzetik lan handia duten jaiak direla. Hedabide ek asko lagun dezakete hiri atseginarean irudia eta bisitan datozenei harrera egokia egin dien ingurune seguruaren irudia zabaltzen.

SANFERMINETATIK BAZTERTU BEHARREKO IRUDIAK

Eraso sexistak
Emakume objektuak
Ukitzeak
Errespeturik ezak
Mozkorkeria
Borrokak
Kaleko makroedanak
Gehiegikeriak

SANFERMINETAN SUSTATU BEHARREKO IRUDIAK

Errespetua
Emakumeen eta gizonen arteko berdintasuna
Alaitasuna eta jai "onak"
Adiskidetasuna
Alkoholaren neurrizko kontsumoa
Bizikidetzak
Tabernak, peñak eta herritarrentzako guneak
Neurritasuna

SANFERMIN PARTE- HARTZAILEAK

IRUÑEKO UDALAK SANFERMINAK PRESTATU ETA OSPATZERAKOAN HERRITAR GUZTIEK PARTE HAR DEZATEN NAHI DU. IRUINDARREK, BATZUETAN ZUZENEAN ETA BESTEETAN ELKARTE EDO GIZA ENTITATEEN BIDEZ, FESTAK IRAGARRIKO ZITUEN KARTELAREN HAUTAKETAN, TXUPINAZOAREN JAURTIKETAN ETA FESTEN PROGRAMA OFIZIALEAN PARTE HARTU DUTE.

Iruñeko Udalak aurten, 2016.urtean, prozesu parte-hartzaile bat abiarazi du herritarrak inplikatu eta Sanferminen antolakuntza eta bestelako alderdiak haiekin banatzeko. Parte-hartzea 'Sanferminen Mahaia' deritzonaren bidez artikulatu da. Organo horren burua alkatea da eta zinegotziak, udal teknikariak eta hiriko berrogeita hamar elkarte eta entitate ordezkakuta daude. Lan espazio honekin batera, beste lau lan-mahai espezifiko eratu dira hainbat alderdi nagusiri buruzkoak: entzierroa, kalea (festa eremuak, garbiketa, ordutegiak, etab.), programazioa eta berdintasuna.

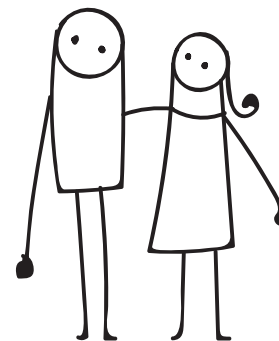
Mahai horien xedea festak eta haiek hiriarekin duten harremanari buruzko analisia, eztabaida eta hausnarketa egiteko eremu bat izatea da. Gainera, jaien eragileen eta udalaren arteko parte-hartze eta koordinazio foro bat dira eta festak antolatze eta programatzeko jarduketara proposamenak prestatzen dituzte.

Mahai horien bidez parte-hartzeaz gain, iruindarrek aurten festak iragarriko dituen kartela eta txupinazoa jaurtiko duen pertsona hautatu dute. Herri bozketaren bidez egin dute (aurrez aurre, telefono bidez eta interneten bidez) bi zeregin horietarako epaimahaiak eta Sanferminen Mahaia aldez aurretik hautatutako hautagaien artean.

Aurten Sanferminak iragarriko dituen kartela Colegio Público Buztintxuri Ikastetxe Publikoko haurrek diseinatu dute. 'Sanmarrazkin' izena du eta Udalak deitu zuen deialdi publikora aurkeztu ziren 376 kartelen artean irabazle suertatu zen. 2016ko Sanferminei hasiera emango dion txupinazoa botatzeko arduraduna ere herri bozketa bidez hautatua izan da Sanferminen Mahai Nagusiak proposatu zituen sei hautagaien artean. Jesus Ilundain Zaragueta iruindarra da, 'El Tuli' (informazio gehiagorako 'Txupinazo' atala ikusi).

HALABER, IRUÑEKO UDALAK 'SANFERMINEI BURUZKO LIBURU ZURIA' DEITU DUENA ERE ERA PARTE-HARTZAILEAN PRESTATUKO DU.

2 urteko iraupena izango duen proiektu bat da eta orain abiaraziko da. Liburuak, ikuspegi ireki eta heteroogeno batetik, festarekin lotura duten kolektibo eta eragileen bizipenak eta hausnarketak jasoko ditu. Liburu Zuriak Sanferminen azterketa egituratu bat agertuko du lan egiteko metodologia espezifiko batetik abiatuta (auditoriak, prozesu parte-hartzailea, bigarren mailako iturrien analisia, etab.), datozen hamar urtetarako festaren oinarri estrategikoak ezartzeko xedearekin. Horrela, alor honetan Udalaren lana planifikatu eta garatzeko erreferentzia dokumentu bat izango da aurrerantzean.

GAIXOA NI

SANFERMINAK OFIZIALKI UZTAILAREN 14AN BUKATZEN DIRA GAUEKO 12ETAN 'GAIXOA NI' DELAKOAREKIN. IRUINDARRAK ETA BISITARIAK UDALETXEKO PLAZAN BILTZEN DITUEN EKITALDI BAT DA, NAHIZ ETA JAI GIROA DUEN AGUR HAU GAZTELU ENPARANTZARA ETA HIRIKO ERDIGUNEKO BESTE PLAZA BATZUETARA HEDATZEN DEN.

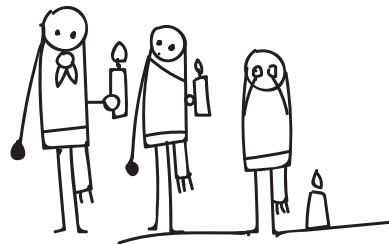

Gaixoa ni agur etengabe bat da, egun osoan zehar agurrak errepikatzen baitira: 14an goizeko azken entzierroa da, erraldoien eta buruhandien agurra eguerdian eta azken zezenketa arratsaldean. Zapi gorria oraindik lepoan eta kandela piztu bat eskuan, ehunka pertsona udaletxeko fatxada argizatuaren aurrean biltzen dira Santuari eta festei agur esateko.

Udaletxeko balkoitik, alkateak Sanferminen amaiera ofiziala iragartzen du eta 'Gutxiago falta da' delakoa esaten du, datorren urterako festak hasteko 9 egun gutxiago falta direnaren kontsolamenduarekin. Unerik hunkigarrietako bat bertaratutako guztiek, gaueko 12etan, zapia kendu eta

haren muturrak bi eskuekin eutsita goratzen dutenean iristen da. Gaixoa ni, Sanferminetako hainbat abesti eta 'Gutxiago falta da' abesten dira. Sanferminak ofizialki bukatu dira.

Udaletxeko Plazaz gainera, agur ekitaldi hau Gaztelu Enparantzatik ere jarrai daiteke 'Gaixoa ni' agertzen duen pantaila erraldoi bati esker. Peñek leku hori aukeratu ohi dute San Fermin agur esateko. Aldereantzizko prozesio batean, Gaixoa ni agurraren ondoren, iruindar eta bisitari ugari San Lorenzoko Elizaren hesirantz jotzen dute, bertan haien kandela eta zapiak uzten dituzte omenaldi eta agur zeremonia gisa.

SANFERMINAK DATUETAN

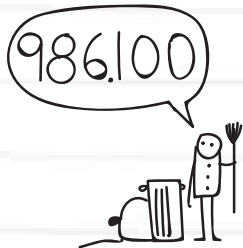
410 EKITALDI. San Fermin 2016 programa ofizialak Iruñeko Udalak antolatutako 400 ekitaldi baino gehiago biltzen ditu. % 67 musikalak, % 22 familia eta haurrentzat, % 6 taurinoak, % 1 bestelakoak.

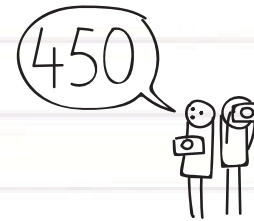
1,4 MILIOI IKUSLE. 1,4 milioi pertsona baino gehiagok parte hartu zuten 2015eko Sanferminen programako ekitaldietan.

2.000 MILIOI INPAKTU Twitterren 2015eko Sanferminetan, ia 250.000 tuitekin.

986.100 KILO beira eta zabor bildu zituzten garbiketa zerbitzuek festa eremuetan 2015eko Sanferminetan.

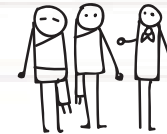
450 PROFESIONAL baimendu entzerroan. Mundu osoko 20 lurraldetatik datozen 140 komunikabiderentzat lan egiten dute.

16.629 KORRIKALARIK parte hartu zuten San Fermin 2015eko 8 entzierroetan. Entzierrorik jendetsuena uztailearen 11koa izan zen, larunbatekoa, 2.576 pertsonak korrika egin baitzuten.

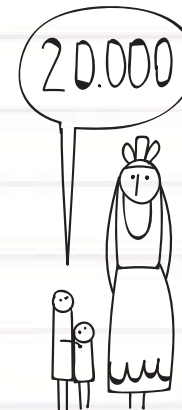
% 54 izan zen entzierroko korrikalari atzeritarren ehunekoa. Nazionalen artean, % 10 Iruñekoak izan ziren eta % 4 Nafarroako gainerako lekuetatik etorritakoak.

10 ZAURITU zezen adarkadengatik. 2015eko entzierrroetan 10 pertsona zaurituak izan ziren zezen adarkadengatik eta 42 ospitalera garraiatuak izan ziren.

9 ISUNDU ENTZIERROAN. Udaltzaingoa entzierrroan 9 korrikalari isundu zituen Arautegia hausteagatik: 3 grabaketarako baliabideak erabiltzeagatik, 1 zezenenganantz korrika egiteagatik, 2 zezenari dei egiteagatik, 2 zezenak ukitu edo eusteagatik eta 1 hesia ez errespetatzeagatik.

20.000 PERTSONAK erraldoi eta buruhandien konpartsa jarraitu zuten egunero.

TELEFONO INTERESGARRIAK

UDAL INFORMAZIOA

010 eta 948 420 100
Orduategia: 9:30etik 13:30era
www.pamplona.es

IRUÑEKO UDALA. KOMUNIKAZIOA

948 420 592
s.comunicación@pamplona.es

GOBIERNO DE NAVARRA. COMUNICACIÓN

848 426 700
prensa@navarra.es

NAZIOARTEKO PRENTSA BULEGOA

oip@sanferminprensa.com
Lekua: Baluarte (Batzar Jauregia eta Nafarroako Auditoriuma)
Orduategia:
Uztailaren 1tik 4ra: 10:00etatik 14:00etara
Uztailak 5 eta 6: 9:00etatik 20:00etara
Uztailaren 7tik 14ra: 7:45etik 20:00etara
Telefono zenbakiak: 948 066 191, 948 066 192, 948 066 193, 948 066 194 eta 620 704 775
sanferminprensa.com

TURISMO BULEGOA

San Saturnino kalea, 2
Uztailaren 6a: 14etatik 20etara
Uztailaren 7tik 14ra: 9etatik 14etara eta 15etatik 20etara
Tel. 948 420 700

GIZARTE ZERBITZUAK

Emakumeentzako arreta: 112 eta 092
“Eraso sexistarik gabeko jaien alde”
Informazio gunea: Gaztelu Enparantza
Uztailaren 5etik 14ra: 11etatik 14etara eta 17etatik 21etara

KONTSIGNA

San Francisco Plaza
Uztailaren 4tik (8:00) uztailaren 15era (18:00). 24 ordu. Prezioa: 4,60 € fardela/eguna
Tel. 948 212 480

GALDUTAKO GAUZAK

Iratxeko Monasterioa kalea, 2
Orduategia: 24 ordu
Tel. 948 420 619

EMERGENCIAS

112

LARRIALDIAK-FORUZAINGOA

848 421 729

UDALTZAINGOA

092

POLIZIA NAZIONALA

091

GUARDIA ZIBILA

062

NAFARROAKO OSPITALGUNEA

848 422 222 eta 848 429 400

SAN MARTIN DOKTOREA ANBULATEGIA

848 422 100

GURUTZE GORRIA

948 206 570

HIRI GARRAIOA

948 423 242

GARABIEN GORDAILUA

948 420 444

POSTA ETA TELEGRAFOAK

902 197 197

POSTETXEA (BULEGO NAGUSIA)

948 207 217

IRUÑA-NOAIN AIREPORTUA

948 168 750

GUARDIAKO FARMAZIAK

948 222 111

TREN GELTOKIA (RENFE)

948 130 202 eta 902 320 320

TAXIAK

948 232 300 eta 948 351 335

AUTOBUS GELTOKIA

948 203 566

5 PASEO IRUÑEAN BARNNA

5 PASEO IRUÑEAN BARNA

BIZTANLERIA

199.403 biztanle. Iruñiaren metropoli-eremuan 351.000 pertsona bizi dira (Nafarroako biztanleriaren % 55a). Biztanleriaren % 10,6 etorkina da. Ikasturtean zehar, Iruñeak bere hiru zentro unibertsitarioetan 20.000 ikasle inguru hartzen ditu. Horrek goi-mailako ikasketetan hiri erreferente egiten du. Iruñean koofizialak diren bi hizkuntza elkarrekin bizi dira, gaztelania eta euskara.

HEDADURA

Iruñeak Nafarroako maparen erdigunea hartzen du. Itsasoaren mailaren gainetik 449 metrotako altueran dagoen goi ordoki batean kokatuta dago eta 23.55 km² hartzen ditu.

KLIMA

2015ean urteko batezbesteko temperatura 14 gradukoa izan zen.

Hiria Pompeyo general erromatarrek sortu zuen k.a. 75. urtean Arga ibaiaren muinoan zegoen herrixka baskoi baten gainean, erromatar errepublikaren lehenengo gerra zibila garatzen ari zen unean.

Lur intrapirenaikoen ardatzean kokatuta egoteagatik duen posizio geografiko onak IX. eta XVI. mendeen artean lehenengo buru eta ondoren erreinu bihurtu zuten; lehenengo monarka Eneko Aritza izan zen. Erdi Aroan hiri tradizional gisa handitu zen eta hiri bakar bat izatetik jatorri frankoko biztanleen auzoez osatutako hiri izatera igaro zen. Horrek hiriaren egitura urbanistiko eta politikoari, demografiari, ohiturei, hizkuntzei eta ekonomiari fisionomia berri bat eman zion. Era horretan, independenteak ziren hiru talde urbano sortu ziren: Nabarrera, San Zernin Burgoa eta San Nicolas auzoa. 200 urtez elkarbizitza tirabiratsua izan ondoren eta haien artean borroka internoak bizi ondoren, 1423an Karlos III.a Noblea erregearen bidez behin betiko batu ziren.

1512an Gaztelako Koroak Nafarroako Erreina konkistatu zuenetik, Iruña Nafarroako hiriburua politikoki gisa finkatu zen. 1571tik aurrera Ziadela eraikitzen hasteak eta beranduago haren esparru gotortua indartzeak plaza gotorraren izaera eman zioten.

XX. mendean Iruñeko biztanleria zazpi aldiz handitu zen eta hiri moderno eta abangoardista batean bihurtu zen, baina bere antzintasuna, usadioak, historia eta aberastasun soziala zein kultura mantentzen jakin zuen.

1. Hiri gotortua

Iruñeko eremu gotortua XVI. eta XVII. mendeen artean eraiki zen eta Europa osoan hoberean mantendutako eremu gotortuetako bat da. Iruñeko harresia, garai batean babes funtzioa zuen hesia,

gaur egun aisialdirako eremu bat da eta elementu honek Iruñeko kultur- eta ingurumen-ondarea bateratzen ditu.

2. Hiri berdea

Pamplona se define como una ciudad Iruña hiri berde gisa definitzen da. Parkeek eta lorategiek hiriaren azaleraren ia % 20a hartzen dute, eta haietan 250 zuhaitz espezie ezberdin aurki daitezke.

Halaber, Iruña garapen iraunkorarekin konprometituta dago eta mugikortasunaren, energia aurreztearen eta ingurumen-hezkuntzaren aldeko apustua egiten du.

3. Hiri xakobeoa

Iruña Orreagatik sartzen den Xakobeo ibilbideko lehenengo hiria da. Iparraldetik hegoaldera zeharkatzen du, ehun urtetik gorako kaleetan, aztarna xakobeoa duten tenpluetan, parkeetan eta lorategietan zehar.

4. Hiri gastronomikoa

Iruña lehen mailako helmuga gastronomikoa da, bertako produktuak eta Nafarroako errezeta tradizionalak dastatzera gonbidatzen duen hiria.

5. Hiri kulturala

Iruñean, historiak, naturak eta arteak ba egiten dute. Besteak beste, Nafarroako Museoa, Nafar Unibertsitateko Museoa, Gotorlekuko eraikinak eta Jorge Oteiza Museoa gainera margolaritzaz eta zizelkaritzaz gozatzera gonbidatzen dute.

1. Iruña, hiri gotortua

Iruñeko esparru gotortu errenazentista Europan hobe mantenduetako bat da. Bost kilometro baino gehiagoko ibilbide eroso honek historian murgiltzea eta hiria bestelako ikuspegi harrigarri batetik ezagutzea ahalbidetzen du.

SAN BARTOLOMEKO GOTORLEKUA

XVIII. mendean eraiki zen gotorleku honetatik abiatzen da harresien ibilbidea. Gotorlekuen Interpretazio Zentroa hartzen du, non babeserako esparru honen historia eta garapena ezagutu daitezkeen.

LABRITEKO BALUARTEA

Esparru gotortuan dagoen babeserako elementu zaharrenetako bat da, eta 1540.

urtekoa da. Erdi Aroko hiria Zabalgunearekin lotzen duen oinezkoentzako pasabide goratu batek leku honetara eramaten du. Paseotik, gauean, harresiak argizatuta ikus daitezke.

BARBAZAN APEZPIKUAREN INGURABIDEA

Apezpikuaren Jauregia babesten zuen lerro gotortua da. Bertan, Erdi Aroko harresiaren hondakin gutxi batzuk ikus daitezke.

REDINEKO BALUARTEA

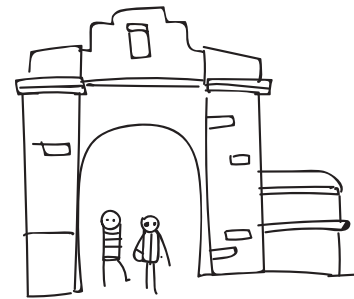
Haren forma hirukiarrari esker, kanoiek tiro-angelu guztiak bete zitzaizkiren. Hortaz, Redineko Balurtea hiriak Arga ibaiaren

gainean duen begiratokirik handiena da. Gainera, hari esker baluarkez osatutako sistema baluarteak uler daitezke, haren kanoi-zulo eta garita, lubaki, errebellin eta kontraguardiekin. Ondean, Iruñeko toki xarmangarrietako bat dago: Zaldi Zuriaren Txokoa.

FANTZIAKO ATEA

Esparru hesituko sei ateetatik jatorriko kokalekua eta itxura mantentzen duen bakarra da. 1553an eraiki zen eta XVIII. mendean bigarren kanpora ematen duen ate bat gehitu zitzaion, oraindik zubi altxagarria eta kate sistema mantentzen dituena. 1915. urtera arte gauero etxeratze-agindua ematen zen eta hiriko atea itxi egiten ziren; harresiak esparru erasozina ziren.

NAFARROAKO ARTXIBO OROKORRA

XII. mendean Nafarroako Erregeen Jauregi gisa eraiki zen eta apezpiku eta monarken bizilekua izan zen. Rafael Moneok zaharberitu zuen eta 2003. urtean dokumentuen gordailu gisa inauguratu zen. Artxiboak barruan Iruñaren 1990ko maketa erraldoi bat eta bobeda itxurako areto erromaniko bat ditu.

INGURABIDEKO PASEALEKUA

Soldaduek zeruertza zaintzeko hainbestetan egin zuten ibilbide goratua da. Erdi Aroko San Zernin burgoko etxebizitza koloretsuak ditu aldeetara.

TAKONERAKO PARKEA

Hiriko parkerik zaharrena (1850) eta ezagunenetako bat da, bai frantses estiloko lorategiengatik, bai paseatzerakoan harridura sortzen duten estatuengatik, bai eremu hesituko lubakietan elkarrekin bizi diren orein, ahate eta indioilarrengatik. Esparru hesituan San Roqueko Errebellina eta, batez ere, Takonerako baluartea nabarmentzen dira.

ZIUDADELA

Esparru gotortu hau Espainiako Errenazimenduko arkitektura militarreko eredurik onena eta Europako babeserako esparrurik handienetako bat da. Ziuadelak forma pentagonala du, angelu bakoitzean baluarte bana eta lubaki zabal batez inguratuta dago. Lau errebellinek eta bi kontraguardiekin indartzen dute. Barneko lorategiak lau eraikin historiko mantentzen ditu, gaur egun arte erakusketen egoitza direnak.

- 1 San Bartolomeko gotorlekua
- 2 Labriteko baluarte
- 3 Barbazan Apezpikuaren ingurabidea
- 4 Redineko baluarte
- 5 Fantziako atea
- 6 Nafarroako artxibo orokorra
- 7 Ingurabideko pasealekua
- 8 Takonerako parkea
- 9 Ziadadela

2. Pamplona, hiri berdea

Iruña Espainiako hiri berdeenetako bat da. Parkeek eta lorategiek hiriaren azaleraren ia % 20a hartzen dute eta hiri egituraren oinarritzko zati gisa hedatzen dira.

ARGA IBAIKO PARKE FLUBIALA

Ia 20 kilometro dituen pasealeku zoragarri bat da, oinez zein bizikletaz egin daitekeena. Bertan espezie ezberdinetako zuhaitzak, arrainak, ahateak, hegaztiak eta bestelako animaliak ikus daitezke, bai eta askaldegiez, arrantzarako eremuez, lorategiez, Erdi Aroko zubiez, pasagunez, errota zaharrez eta ibilbidean tartekatzen diren jolastokiez gozatu ere.

TAKONERAKO PARKEA

Hiriko parkerik zaharrena (1850) eta ezagunenetako bat da, bai frantses estiloko lorategiengatik, bai

paseatzerakoan harridura sortzen duten estatuengatik, bai eremu hesituko lubakietan elkarrekin bizi diren orein, ahate eta indioilarrengatik. Esparru hesituan San Roqueko Erbellina eta, batez ere, Takonerako baluarte nabarmentzen dira.

GAZTELUGIBELA ETA ZIUDADELA

Bi parkeetako zuhaitzi eta belardiek hartzen dituzten 280.000m² horiek hiriaren birika begetal erraldoia osatzen dute. Harresi, lubaki eta baluarte artean kirola egiteko edo erlaxatzeko gunek dira.

MEDIALUNA PARKEA

Ilbehera dagoen ilargi baten itxura du eta bere iturri, arrainen urmael eta diseinu erromantikoekin Iruñeko parkerik ederrenetako bat da. Bertan 43 zuhaitz

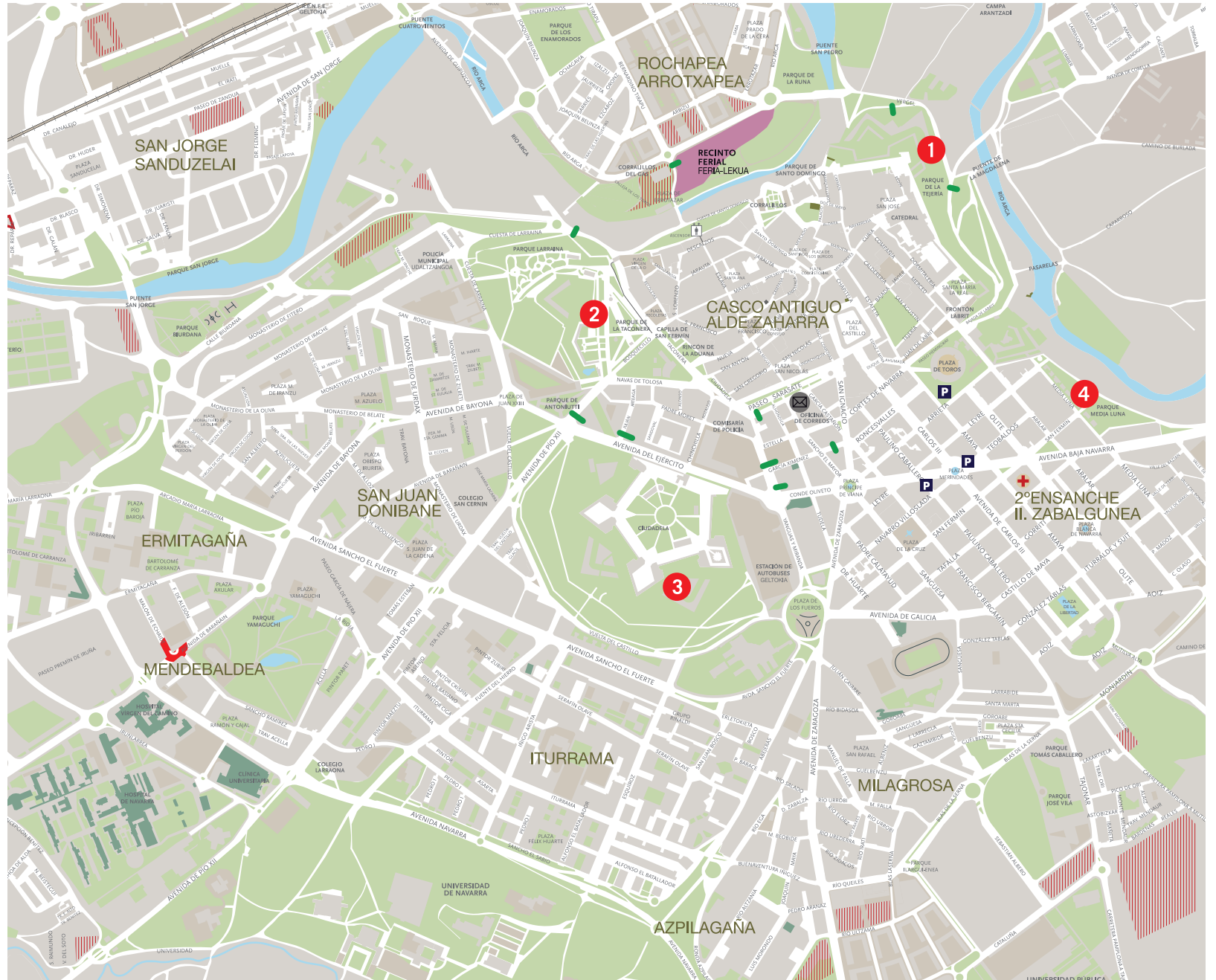
espezie bizi dira. Aipamen berezia merezi dute bertako sekuioia erraldoiek zein Pablo Sarasate biolin-jotzaile nafarraren eta Santxo Handia erregearen omenezko monumentuek.

YAMAGUTXI PARKEA

Diseinu japoniarra duen parke bat da, 85.000m²-tan elementu nipondarrak jasotzen dituena: geiser handi bat, pagoda bat, zubi bat eta urjauzi bat dituen urmaela eta hainbat landare espezie exotiko. Parkea 1997koa da eta hiriak XVI. mendean San Francisco Javierrek ebangelizatu zuen Yamagutxi hiri senidetuarekin duen harreman onari esker sortu zen.

- 1 Arga Ibaiko parke flubiala
- 2 Takonera parkea
- 3 Gaztelugibela eta Ziuadela
- 4 Medialuna parkea
- 5 Yamagutxi parkea

3. Iruña, bideko lehenengoa

Iruña Santiagoko Bide Frantses ospetsuaren lehenengo hiria da. Magdalenako zubiak eta Frantziako atea ongi etorria ematen diote erromesari eta ehun urtetik gorako kale, aztarna xakobea duten tenplu, parke eta lorategiz osatutako bide batetik daramate.

Magdalena auzotik sartzen da hirira. Bideak ibiltaria Erdi Aroko XII. mendeko zubi bateraino eramaten du, Arga ibaia gurutzatzen duena eta punta bakoitzean Santiagoren irudia duen gurutze bana duena. Zubi hori zeharkatu ondoren, erromesa harresien oinarrira iristen da, eta gotorlekuko lubaki zaharretan barna ibili ondoren Frantziako edo Zumalakarregiren Atetik Alde Zaharrera iristen da.

Ibilbideak ibiltariak derrigorrez hiru burgo zaharren kaleetan eta eliza ezagunetan zeharka-meharka ibiltzera darama: Nabarrera, Santa Maria la Real katedralarekin; San Nikolas, izen berdina duen parrokiarekin; eta San Saturnino, San Zernin elizarekin.

Ziudadela parkea inguratu ondoren, bideak Gaztelubidetik jarraitzen du eta hiriaren alde modernoko kaleetan galdu egiten da Nafarroako Unibertsitatearen eremura iristeko. Bertan harrizko zubi batek itxarongo du erromesa Zizur Txikirantz gidatzeko.

4. Iruña, hiri gastronomikoa

Iruñeko beste alderdi erakargarrietako bat gastronomia da, Nafarroan gure kulturaren parte dena.

Gosea pizteko, onena Alde Zaharreko kaleetan “poteatzea” eta “pintxo” ezagunetako batzuk dastatzea da. Biziki gustatuko zaizkizu. Ondoren, mahaian, bertako produktuak ezinbestekoak dira: Erriberako barazki-menestra, pikillo piperrak, zainzuriak, arkume edo txahal haragia, Erronkariko gazta... Eta amaitzeko, eskuz egindako postre tradizionalen bat probatzea baino hoberik ez dago: mamia, gaztanbera eztiarekin, arroznea, pantxineta, euskal pastela edo txantxigorri opilak.

Hori guztia zuretzat irekita dauden 150 taberna eta jatetxe baino gehiagotan eskuragarri izango duzu.

Eta bazkariari laguntzeko, Nafarroako Jatorri-Deitura duen ardo on bat aukeratu ezazu: beltza, zuria, gorria edo moskatela. Eta likoreak gustoko badituzu ezin duzu Iruña utzi patxarana dastatu gabe. Nafarroako produktu tipikoetako asko fresko zein kontserban eros ditzakezu, elikagai dendetan edo hiriko merkatuetan.

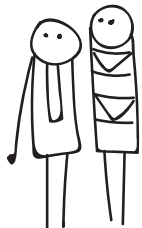

5. Iruña, hiri kulturala

Iruñan margolaritza eta zizelkaritzaren zaleek hainbat espaziotan lan artistiko sorta zabal batez gozatzeko aukera izango dute. Besteak beste, Nafarroako Museoan, Nafarroako Unibertsitatearen Museoan, Ziadadelako eraikinetan eta, Iruñeko aldirietan, Uharte Arte Garaikidearen Zentroan eta Jorge Oteiza Museoan.

NAFARROAKO MUSEOA

Museoak Historiaurrekotik XX. menderainoko artelan nafarrak biltzen ditu, baita zenbait aldi baterako erakusketa interesgarri ere. Haien artean nabarmentzekoak dira mosaiko erromatar zirrargarriak, Leireko arketa hispanomusulmanoa, Esteban Maisuak zizelkatutako kapitela erromanikoak, Iriberritik eta Katedraletik ekarritako Erdi Aroko freskoak, eta San Adriango Markesaren erretratu ederra, Goyaren artelan garrantzitsua.

IRUÑEKO KATREDALAREN OCCIDENS MUSEOA

Iruñeko katedralak “Occidens” hartzen du, Mendebaldeko historia ezagutzeko ibilbide bat, gure kulturaren jatorriari buruzko hausnarketa piztea helburu duena. “Occidens” erakusketa arrunt batetik askoz haratago doan esperientzia bat da. 2013ko ekainean munduko erakusketa onenaren saria jaso zuen eta 2014an Europako Museorik Onenaren Lehiaketan (EMYA 2014) Special Commendation Saria eskuratu zuen.

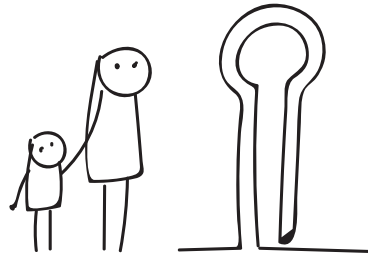
NAFARROAKO UNIBERTSITATEAREN MUSEOA

2015eko urtarrilean inauguratu zen. Hortaz, hirian erakusketak agertzeko dagoen espaziorik berriena da. Maria Josefa Huarteren bilduma agertzen du eta XX. mendeko funtsezko artisten lanak jasotzen ditu, besteak beste, Picasso, Rothko, Kandinsky, Chillida, Oteiza, Tàpies... Horrez gain, margoen bildumari Nafarroako Unibertsitatearen Argazki Funts zaharra gehitzen zaio, XIX. eta XX. mendeko 14.000 argazki baino gehiago jasotzen dituen eta ospe handiko argazkilaria eta argazkikazetarien argazkiak agertzen dituen, adibidez Jose Ortiz Echague, Pere Català Pic, Robert Capa eta Henri Cartier-Bresson.

ZIUDADELA

Ziudadelako parkearen lau eraikinek (Armen Aretoa, Mixtoen Pabilioia, Labea eta Polborina) nafar artista garaikideen alde baterako erakusketak hartzen dituzte. Proposamen artistiko berriak inguru pribilegiatu batean ezagutzeko espazio ezinhoba da.

HIRIKO ESKULTURAK

Iruñeko kale, parke eta lorategiek hainbat autorek eraikitako 110 eskultura baino gehiago dituzte, guztiak inguruan erabat integratuta. Kobrean, harrian, brontzean, altzairuan, hormigoian, burdin forjatuan... egindako altxor artistikoak dira. Askotan bisitariak eta haien egunerokoan xehetasunez aztertzea geratzen ez diren

iruindarrak ez dira konturatzen hor daudenik.

Eskulturei buruzko informazio guztia jakiteko (kokapena, izenburua, autorea, historia, etab.) honako web orria kontsulta dezakezu: <http://esculturas.pamplona.es/>.

JORGE OTEIZA MUSEOA

Oteiza Museoa Altzuza herrian dago (Iruñatik 9 kilometrotara) eta zizelkari ezagun eta artista integralaren bilduma pertsonala jasotzen du, 1.650 eskulturaz, bere laborategi esperimentalaren 2.000 piezaz, marrazkik, collagez eta Klarionen Laborategiaz osatuta dago; azken hori Museoaren funtsezko ekarpenetako bat da.

UHARTE ARTE GARAİKIDEAREN ZENTROA

Iruñaren erdigunetik bost kilometro baino gutxiagora, Uharte herriak erakusketen eta era guztietako jardueren bidez arte garaikidea diziplina guztietan hedatu eta sustatzeko espezifikoki eraiki den Nafarroako lehenengo ekipamendu kulturala du. Zentroak arreta berezia eskaintzen dio gaur egungo artearen panoramari, sortzen ari den arteari eta diziplina anitzeko sormenari.

**NAFARROA
EZAGUTZEKO
10
PROPOSAMEN**

NAFARROA EZAGUTZEKO 10 PROPOSAMEN

Nafarroak turismo eskaintza zabala du bisitariarentzat: turismo kulturala, ekoturismoa eta turismoa naturan, landa turismoa, gastronomia eta ardoa, festak eta tradizioak, kongresuen eta osasunaren turismoa. Nafarroa ezagutzeko hamaika proposamen daude.

Nafarroa aniztasunaren eta kontrasteen lurraldea da, ibilbide anitzena, bideena eta sorpresa atsegina: lasaitasunez ezagutu daitezkeen paisaia sorta bat, haien aniztasuna eskura dago eta. Zuzen joanda 100 kilometro eskasek bereizten dituzte Pirinioetako mendien paraje berdeak eta Erriberako ordokiak. Nafarroako Foru Erkidegoa bi eskualde geografiko horiez, eta Erdialdeaz eta Iruñerriaz osatuta dago.

Nafarroako iparraldea Pirinioen berdeak ezaugarritzen du. Besteak beste, Zugarramurdiko kobazulo berriak edo Urdazubi-Urdaxko kobazuloak, Baztan bailarako parajeak eta Leurtzako urtegiak

bisita daitezke. Pirinioetako helmuga nabarmenetako bat Iratiko Basoa da, Europako pagadi-izeidi handienetan bigarrena; Lumbier eta Arbaiungo arroiak; Salazar eta Erronkari edo Belaguako bailarak. Aralarko Mendilerroan goza daitezke pagadiek nahastan diren belaze berdeak, errekek, Mendukilo kobak edo Plazaolako Bide Berdearen paseoak, hiru kilometroko luzera duen Uitziko tunela barne hartzen duen ibilbide xumea.

Nafarroa Santiagoko Bidean sartzeko atea da, iparraldeko, Erdialdeko eta bai eta Erriberako altxor arkitektonikoak markatzen dituena. Nafarroan janariaz, Sanferminez zein bestelako festez eta urtean zehar antolatzen diren azoka eta ekitaldi kulturalaz gozatu behar da, baita ondare natural paregabearen konbinazioaz eta kalitateko ehunka saltokiz ere; horrek guztiak landa turismoa eta natura maite dutenentzako Foru Erkidegoa toki ezin hobea bihurtzen du.

Nafarroan lasaitasunaz goza daiteke, paisaia ederretan barrena ibili, interes historikoa duten tokiak ezagutu, toki museo txikiak bisitatu eta turismo aktiboa probatu. Proposamenak biderkatu egiten dira eta benetan xarma duen Erkidegoa ezagutzen laguntzen digute.

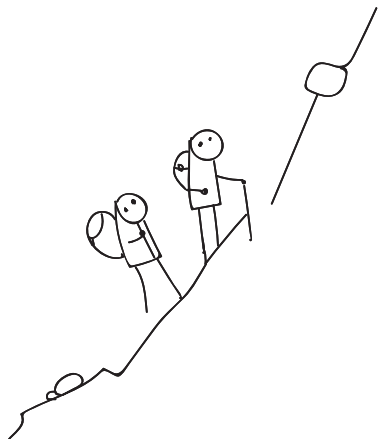

1. Pirinioak

Nafarroako iparraldea ezagutzea Pirinioen gailur altuek eta haren paisaia bikainek norbera liluratzen uztea da. Ekialdeko eremuan, bisitaria hartzen dute Larrako mendigunearen malkarrek osatzen dituzten irudi ahaztezinak, Iratiko Oihanaren hedadura zabalak, putreak gainetik hegan dituen Arbaiungo arroilaren sakontasunak eta Orreaga-Roncesvalles Kolegiataren multzo historikoak.

Baina mendebaldeko eremuak ametsetako paradisu naturalak ere baditu. Mendikatearen altuera murrizteak baserri zainduak, kobazulo ezagunak, belaze berdeak eta Bertizko Natur Parkea bezalako espazioak sortzen ditu. Beste helmuga erakargarri eztabaidaezinetako batzuk Aralar mendia eta Urbasa-Andiako Natur Parkeak dira. Haietan hainbat altxor daude, besteak beste, Plazaolako Bide

Berdea eta San Miguel in Excelsisen Santutegia; horrez gain, enkoadraketa zoragarriak eta Pirinioen eta Nafarroako mendien gailurren panoramika ederrak eskaintzen dituzte.

2. Paradisu natural baten erdigunera bidaiatzea

Pirinioetako bideetan barrena ibiltzea, Iratiko Basoan galtzea, Erdialdeko paisaiak ezagutzea. Paisaia emozioa da, sorpresa da, erlaxatzera bultzatzen du eta hainbesteko aberastasun naturala nola mantendu ote daitekeen galdetzea eragiten du.

Erriberan Nafarroako ondarearen altxor handienetako bat dago: Errege Bardeak, Unescok Biosferaren Erreserba izendatu duen natur parke bat. Harrituta geratuko zara haren paisaia erdi desertikoarekin; Bardea Zuriaren formakuntzekin, esaterako, Castildetierra eta Pisuerra deritzenekin; Plano eta Bardea Beltza izeneko eremuekin; haietan senderismoa praktikatzeaz gain, bizikletan ibil daiteke.

Nafarroako Paisaien Ibilbideak hori guztia egiaztatze aukera ematen du, haren 20 begiratoki eta urarekin erlazio estua duten 15 bideen bidez. Inguru berezi hauek ezaugarri paregabeak dituzte, iristeko errazak dira eta bertako biztanleak inguru horiek kontu handiz zaindu izanaz harro daude.

3. Natura eta kirola

Nafarroa natura eta kirola konbinatzeko paradisu da; batzuetan lasaia, besteetan bisitariarentzako erronka bat. Bide Berdeak, Plazaola, Bidasoako Tren Txikitoa, Vasco-Navarro trenbidea edo Tarazonikoa jada erabiltzen ez diren trenbide zaharren ibilbideetatik doaz eta orain aisialdirako eta gozamenerako berreskuratu diren espazioak dira.

Horiez gain, honakoa egokitutako paseoak maite dituztenentzako paradisu bat da. Belaguako Txokoa, Orgi, Leurta, Bertiz edo Pitillaseko urmaela proposamen dibertigarri eta ezberdinak dira, non Segwayean paseoak egiteko aukera dagoen eta klub hipikoek Nafarroako eremu guztietan ateraldiak antolatzen dituzten. Nafarroa bizikletari lotuta bizi da.

Errepideetan milaka txirindulari ibiltzen dira eta batzuetan ezinezkoak diruditen eta besteetan oso atseginak diren paseoak diren bideetan sartzen dira. Nafarroako ibaiak txalupaz eta piraguaz betetzen dira, udaberrian batez ere, urtzaldi berdea iristen denean. Iesako eta Allozeko urtegieta bela, windsurfa et eski nautikoa praktikatzeko dira. Udan kirol horiek urrezko kirolak maite dituztenak biltzen dituzte.

Sendaviva familia osoarekin disfrutatzeko pentsatuta dagoen abentura parke bat da. Arguedasen kokatuta dago, Errege Bardeen Natur Parketik hurbil. Sendavivak naturarekin kontaktuan jartzen gaitu eta oreinak, ahuntzak, otsoak, harrapariak, hartzak, tigreak, lehoiak... nola bizi diren erakusten digu. Sendavivan ikuskizun eta atrakzio ugari dago, esaterako, Europako tirolinarik handiena, Bobsleigha, erorketa askea, uraren labirintoa eta bumper akuatikoak.

Arborismoa Nafarroan zale gehien duen jarduera erakargarrietako bat da. Bertzen, Lekunberrin, Auritz/Burgeten, Larraonan eta Aibarren tirolinak eta zuhaitzen arteko ibilbideak dituzten abentura parkeak daude.

ski nordikoa neguan Larra-Belaguan eta Abodin tradizio handia duen jarduera da. Iratiko oihanaren basoetan egin daiteke. Horrez gain, inguru horietan elurretako raketekin ibiltzea ohikoa da.

4. Asfaltoaz gozatzeko paisaiak

Nafarroak motorrean espezializatutako espazio ludiko eta deportibo gisa sortu zen zirkuitu bat du. Nafarroako Zirkuitua Los Arcosen dago eta lau kilometro neurtzen duen abiadura pista bat du. Zirkuitu tekniko horri esker motorraren emozioa bizi daiteke. Horrez gain, bertan enpresentzako ekitaldi korporatiboak, zaleentzako aisialdi jardunaldiak eta beste hainbat jarduera antolatzen dira. Bost pista espezifiko ditu horretarako: abiadura zirkuitua, karting zirkuitua, AutoCross pista bat, Pista Labainkor bat eta 4x4 Gune bat. 2016. urtean Nafarroako Zirkuituak Enduroko Nazioarteko Sei Egun ditu, modalitate honetako proba nagusia.

Errepideetako motorrei dagokienez, kilometro gutxitan, Nafarroa belardi kantabrikoen berde bizitik baso pirenaiakoetara, zereal sorotara eta olibondoetara edo Bardeetako desertu berezira igarotzen da. Aniztasun paisajistiko horrek, errepide sekundarioen eta tokiko errepideen sare zabalari eta eskaintza gastronomiko erakargarriari lotuta, Nafarroa motorra maite duten turistentzako helmuga bikaina egiten du. Navarider-en web orrian, aplikazioan eta liburuxketan gidatzearen zale amorratuek errepidez egin daitezkeen hamar ibilbide aurkituko dituzte, guztira bihurgunez osatutako 2.001 kilometro batzen dituztenak eta Nafarroako paraje ederrenetako asko erakutsiko dizkietenak. Ibilbide guztiak izen originalak dituzte, adibidez, "Tximeleta", "Marrazoa", "Elvis bizirik dago" eta "Krokodiloa".

Horrez gain, zehaztasunak agertzen dituzten profilak, GPSen trackerrak, ibilbideen mapak, bideak, puntu kilometrikoak, seinaleztatutako bidegurutzeak, laburpenak eta ostatu hartzeko aukerak jasotzen dituzte.

5. Birding Nafarroa, hegaztiengana gerturatzea

Nafarroan habiak egiten dituzten hegaztiak eta gure lurraldea klima egokiagoen bila gurutzatzen dutenek naturarekin konektatzen gaituen ikuskizun ederrak eskaintzen dizkigute. Karnaben txorrotxia entzuteak, usoak, kurriloak eta antzarakumeak igarotzen ikusteak, harrapariak arroketan dituzten ezkutalekuak topatzea eta basahateak, kopetazuriak eta txilinportak uretan eta lezketan nola ibiltzen diren ikusteak ez du preziorik.

Nafarroan hegaztiak ikusteko tokirik egokienetako batzuk dira Bertizko Jaurerria Natur Parkea, Ibañeta eta Lindutzeko gailurrak, Urbasako

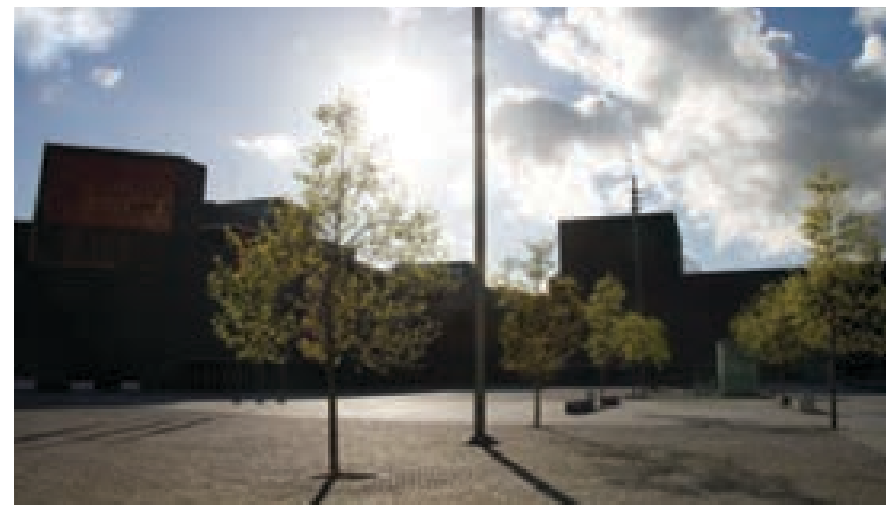
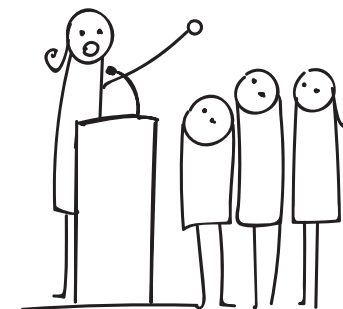
mendilerroa, Ultzama-Basaburuako haritzondoak, Pitillaseko urmaela, Las Cañaseko urmaela, Belaguako Harana, Arbaiun eta Iruberriko arroiak, Zangotzako eskualdea, Argako eta Errege Bardeak. Birding Navarra izeneko eskaintzen klubari esker gunek horiek aurkitzea askoz errazagoa da. Izan ere, klubak informazio guneak izateaz gain, Nafarroako turismo ornitologikoari buruzko web orri bat du. Gainera, ostalaritza eta giden zerbitzu profesionalak taldekatuta jasotzen ditu.

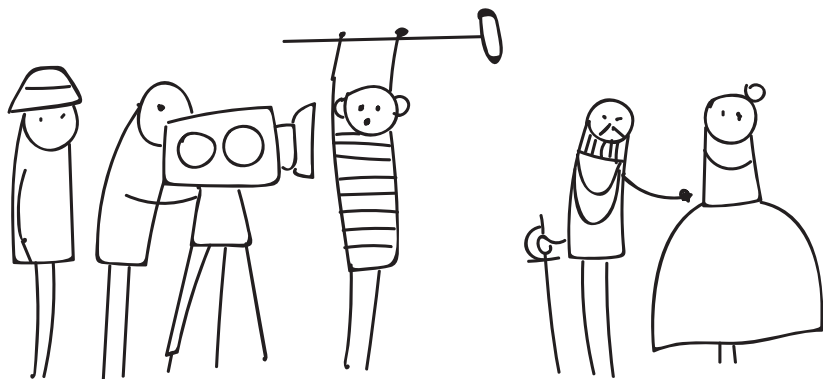
6. MICE turismoa

Nafarroa erkidego berritzaile, seguru, profesional eta eroso da. Ezaugarri definitu horiek direla-eta kongresuak, batzarrak eta enpresa bilerak antolatzeko hautagai bikaina da. Nafarroa MICE turismoarentzako helmuga paregabea da alde batetik, unibertsitatearen eta osasunaren alorrean duen izen onarengatik, eta bestetik enpresa ehundura garrantzisuarengatik – motorearen eta energia garbien sektoreek duten zamarengatik gailentzen dena-. Iruñeak aisialdian, kulturaren, ostalaritzan eta horniduretan duen eskaintza zabalari esker –haien artean nabarmentzekoak dira Baluarte izeneko Nafarroako Kongresuen Jauregia eta Auditorioa, Refena, eta Planetarioa– hiriburuak negozioaren turismoan bere tokia egitea lortu du. Izan ere, Iruña hiri berdea, iristeko erraza eta eroso izateaz gain, kalitateko hotelen planta bat, gastronomia aberatsa eta ondare paregabea ditu.

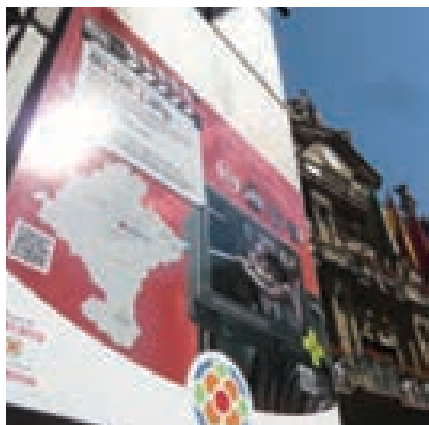
Gainera, MIE egoitzak hiriaren mugetatik haratago doaz eta naturaz inguratutako espazioetan kokatuta daude. Negozio egun luze baten ondoren deskonektatzeko bikainak dira adibidez, Fiteroko eta Elgorriagako bainuetxeak.

7. Nafarroa eta zinea ibilbidea

Zine ekoizle eta zuzendariak askotan Nafarroan jarri dute haien begirada. Nafarroako herri, bailara eta hirietan grabatu dute Audrey Hepburn, Orson Welles eta zine klasikoko beste izar batzuek, baita oskarra eskuratu duten Javier Bardem, Penelope Cruz, Cameron Diaz, Michael Fassbenderg eta Martin Sheen zein nazio mailako aktore ugari ere.

Azken urteotan, Nafarroa “Las brujas de Zugarramurdi” (Zugarramurdiko sorginak) eta “Ocho apellidos vascos” (Zortzi abizen euskaldun) film arrakastatsuentzat hautatutako eszenatokia izan da. Bestalde, hastera doan urte berri honetan, Zaindari Ikusezina grabatuko da Baztanean, Nafarroako bailara horretan girotua dagoen Dolores Redondoren trilogia ospetsuan oinarritutako lehendabiziko filma.

“Nafarroa eta zinea” ibilbidean bisitariak eta zinearen zaleek xarma duten lekuez gozatzeko eta aldi berean haien erreferente diren aktore eta zuzendariak paseatzen aritu ziren baso eta kale berberetan ibiltzeko aukera dute. Kamerari jarraituz “Nafarroa eta zinea” ibilbideak hainbat leku ezagutzeko gonbita egiten du: Iruña, Santiagoko Bidearen Nafarroako zatia, Artaxoa, Iratiko basoak, Errege Bardeak eta, besteak beste, “Robin y Marian” (1976), “The Way” (2009) eta “Airbag” (1996) pelikulak rodatu ziren 13 eszenatoki.

8. Gaztelu eta gotorlekuen ibilbideak

Gazteluek, harresiek, dorre-etxeek eta gotorlekuek bisitariari Nafarroaren jatorria eta Erreinu Zaharraren gorabeherak ekartzen dizkiote gogora. Korridore eta egongelak garai haietako zaldunen, nobleen eta erregeen kondairez mintzo dira eta haien almena eta dorreak paisaia oso ezberdinak miresteko begiratoki bikainak dira.

Gaztelu eta Gotorlekuen Ibilbideak dituen lau bide ezberdinekin Nafarroako gaztelu eta gotorleku nabarmenetako batzuetara hurbiltzen gaitu. Lehenengoa Nafarroaren iparraldetik igarotzen da. Bertan, daude Amaiurreko gazteluaren hondakinak –Nafarroaren konkistaren ondoren Gaztelaren aurkako erresistentziaren azken bastioia–, Iruritako Jauregia eta

Donamariako Jauregia dorre-etxea. Nafarroako Erdialdean hainbat monumentu-multzo daude –esaterako, Vianakoak eta Estella-Lizarrakoak– baita zenbait dorre, eliza-gotorleku, eta gaztelu ere; haien artean garrantzitsuenak Erriberriko Nafarroako Errege-Erreginen gaztelu-jauregia eta Xabierko gaztelua dira.

Erriberako ibilbideak, Nafarroako hegoaldekoak, gotorleku eta harresizatutako esparruen hondakinak agertzen ditu Arradan, Santacaran eta Cortesen; bai eta Martzillako gaztelu berritua, lubaki bat eta sartzeko zubi bat duen jauregi gotikoa; eta Tuterako Monreal Dorrea ere, Nafarroako lehenengo ganbera iluna.

9. Ardo eta mahasti artean

Beltzak, gorriak, zuriak, kabak... Nafarroako eta Errioxako Jatorri-Deitura duten ardoen artean aniztasuna eta kalitatea eskaintzen du Nafarroak. Dastatzeko eta kultura enologikoaz gozatzeko, Nafarroako Ardoaren Ibilbideak ezin konta ahala jarduera proposatzen ditu upeltegienak bisita gomendagarrietatik hasita mahastietako lurrak lantzerara, bai eta dastaketak, hurbilekoekin biltzeko bazkariak, landa hamaiketakoak,

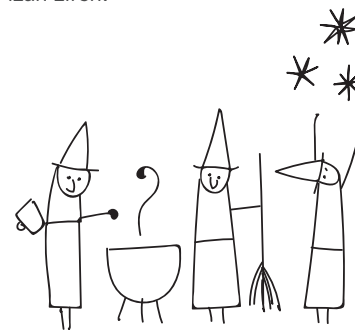

mahastien lurretan egin daitezkeen trekkingak, Ardoaren Museorako bisita eta beste.

Are gehiago, Nafarroako Ardoaren Ibilbidea egitean Artaxoako Zerkoa, Uxue, Olibako monastegia, Erriberriko Errege Jauregia, Gareseko zubi erromanikoa, Baldorbako erromanikoa eta beste nafar ondarearen hainbat lagin ezagutu daitezke. Horiek guztiak beste garai batzuetako aztarnak dira; esaterako, Arradako Erdi Aroko Despopulatzea, las Eretaseko Burdin Aroko museo bihurtutako Aztarnategia eta Mendigorriako Andeloseko Aztarnategia, baita Errege Bardeak eta edertasun handiko bestelako toki naturalak ere.

10. Sorginkeriaren ibilbidea

Nafarroako XVI. eta XVII. mendeetako gizartearen ezaugarri nagusiak ezberdintasun kulturalak eta politikoak, mito eta kondairetan sinista eta gaixotasunak sendatzeko naturaren boterea erabiltzen zuten antzinako emakumeek zuten arbasoen jakinduria izan ziren.

Emakume horietako asko sorginkeria egiteaz akusatu zituzten. Erdi Aroko historiak Nafarroa sorginekin, akelarreekin, edabeekin, exorzismoekin eta jazarpenekin lotzen du. Nafarroako Sorginkeriaren Ibilbideak, aldi berean, fenomeno horren eszenatoki nagusietan ibiltzeko lau ibilbide eskaintzen ditu: misterioz inguratutako eta edertasun handiko gune horiek bisitaria iluntasunaren mundo enigmatikoan murgiltzera gonbidatzen dute eta bere izatasuna mantentzen jakin izan duen inguruaren tradizio kultural eta gastronomikoen zaporeaz zein autentizitateaz gozatzera ahalbidetzen diote.

